

DARCA SCHOOLS

יומן מסע

בין סמטאות ספרד אל שדרת בית הספר

זהות, מנהיגות, ערכים יהודיים

והיבטים חינוכיים בהשראת כתבי הרב זקס

ספרד • יולי 2025 • תמוז תשפ"ה

אבן
דרך

תכנית 'אבן דרך' למנהלים ומנהלות ברשת דרכא

יומן מסע

בין סמטאות ספרד אל שדרת בית הספר

זהות, מנהיגות, ערכים יהודיים
והיבטים חינוכיים בהשראת כתבי הרב זקס

פתיחה - יומן מסע

תכנית 'אבן דרך' למנהלים ומנהלות

מסע זה אינו רק תנועה גיאוגרפית, אלא תנועה של תודעה, של שייכות, של חיפוש ושל הנהגה. אנו יוצאים יחד – מנהלות ומנהלים – **לגלות את שורשי זהותנו באדמת ספרד**: מקום שבו פרחו התרבות היהודית, שבו נכתבה שירה שמפיחה תקווה, נולדו רעיונות עמוקים על חינוך ואמונה, ושבנו גם נחוה שברון של גירוש, התבוללות ואתגור הזהות.

זהו מסע של פגישה עם מקומות חיים – רבעים, בתי כנסת, מדרשות, קשתות אבן ומילים חרוטות על קירות – שדרכם נבקש לקרוא את סיפורנו הלאומי והאישי. אנו יוצאים בעקבות דמויות מופת שפעלו כאן: הרמב"ם, יהודה הלוי, שמואל הנגיד, שמואל הלוי אבולעפיה ורבים אחרים. כל אחת מהן תשמש לנו מצפן להנהגה, תעוזה וחזון בשעת מבחן.

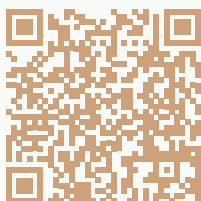
יומן זה נוצר כדי ללוות אתכם לאורך הדרך – כתיעוד, כמרחב לעיבוד, וככלי לחשיבה מחודשת על שליחותכם החינוכית. הוא כולל סקירה היסטורית על כל מקום שבו נבקר, מבט יהודי-תרבותי על משמעות המקום, דגשים מתוך משנתו של הרב יונתן זקס המחברים בין הרוח העתיקה לבין משימות ההווה, וכן שאלות ומחשבות לכתיבה אישית של תובנות, הגיגים ורעיונות שתרצו לשאת עמכם חזרה אל בית הספר.

זהו מסע חווייתי, אך לא פחות מכך – **מסע מלמד, מעורר השראה ודורש אחריות.** נבקש להתבונן במה שהייתה יהדות ספרד בשיאה ובמשברה, ולשאול: מה נוכל לקחת מהמפגש הזה אל תוך מרחב בית הספר שלנו? אל עבודתנו החינוכית? אל עיצוב הזהות והמנהיגות של הדור הבא?

ברוכים הבאים וברוכות הבאות למסע.

היומן של

קישור להעלאת תמונות מן המסע
על ידי המשתתפים והמשתתפות:

פיתוח וכתיבה: מאיר אביטן בסיוע כלי AI | הפקה ועיצוב: אייבי אלבז, ענבר שרמן-כבסה, איריס פרץ

למה ספרד?

כמו נכתב על זמננו: קטע מספרו של הרב זקס על זהות יהודית ומשבר

מתוך הפרק "למה להיות יהודי?" בספר 'רדיקלית אז, רדיקלית עכשיו', מאת הרב יונתן זקס.

בצל אירועי שבעה באוקטובר, דבריו של הרב זקס מקבלים משמעות מחודשת – קול נבואי שמאתגר, מעורר ומציע נקודת אחיזה יהודית בעידן של טלטלה.

ראוי שנקרא עמודים אלו בטרם ננחת בספרד.

"לעתים יכול אתה לזהות את הרגע שבו שאלה מכרעת נשאלת בפעם הראשונה, **מסעי אל הזהות היהודית נפתח לפני חמש מאות שנה בספרד, במקום הקרוי קלעתאידו, בחדר עבודתו של רב העיר, רבי יצחק בן משה עראמה.** באותה העת כבר זכה הרב לפרסום בשל נאומיו, שהיו בבחינת פריצת דרך. אין מדובר בדרשות קצרות, אלא בהגיגים רחבי יריעה על הפילוסופיה היהודית, הממריאים מאיזו בעיה בפרשת השבוע ונוסקים אל גבהיו של עיון תיאולוגי.

באוויר תלויה אווירת סיום, שכן השנה עומדת להגיע אל קצה. ראש השנה עומד בפתח. הנה הגענו לפרשת ניצבים (קרוב לסוף ספר דברים), שבה מחדש משה בסוף ימיו את ברית מעמד הר סיני עם בני הדור החדש, כארבעים שנה מאוחר יותר:

"אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם, ראשיכם שבטיכם זקניכם וש'טריכם, כל איש ישראל; טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך, מחטב עציק עד שאב מימך. לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו..."

וזו הייתה השאלה, כפי שניסח אותה הרב עראמה: משה הכריז שהוא כורת ברית לא רק עם הנוכחים במקום, אלא גם עם אלה שנעדרו ממנו. לאילו נעדרים התכוון משה? ברי שלא התכוון לבני האומה באותה תקופה. שהרי כולם היו שם, כפי שמבהיר הטקסט הבהר היטב. ברור גם שלא התכוון לבני הדור הקודם, שהרי הללו קיבלו את הברית במעמד הר סיני. **כוונתו הייתה לדורות הבאים, מכאן החשיבות המכרעת שנודעת לטקסט הזה. מדובר בעצם המסד של הגורל היהודי, קרי האלמותיות הקולקטיבית של כנסת ישראל. הברית תהיה נצחית. היא תחייב את כל הדורות העתידיים. יהודים ייוולדו אל תוך התחייבויותיה...**

היעלה על הדעת שדור אחד יחייב את הבא אחריו? כיצד יכולים ילדים להיוולד אל תוך סדרה של חובות שלא נתנו להן את הסכמתם? מבחינה מוסרית, איך תיתכן נצחיותה של הברית?... יצחק עראמה הציע לבסוף פתרון. אולם הסיבה שהחזירה אותי מאות שנים לאחור, לבקרו שוב בחדר עבודתו באותו ערב, היא שלמיטב ידיעתי, הייתה זו הפעם הראשונה ששאלה זו נשאלה במשך תקופה של יותר מאלף שנה.

ביסודו של דבר העלה עראמה את השאלה המהותית מכול: מדוע אני יהודי? כיצד ייתכן שאהיה מחויב רק מתוקף העובדה שהוריי הם יהודים? כיצד ייתכן שאהיה מחויב מכוחה של ברית שנכרתה לפני זמן רב במדבר עם אבותיי הרחוקים? אף על פי שהספרות הענפה של היהדות הרבנית הקדומה והביניימית מעלה כמעט כל סוגיה שאפשר להעלות על הדעת, שאלה יחידה זו בולטת בהעדרה. עצם העובדה ששאלה מסוג זה מוצגת מעידה על משבר, משום שהיא מעמידה בסימן שאלה דבר מה שבכל תקופה אחרת היה מובן מאליי.

...במשך מאות בשנים שימשה ספרד בית לתור הזהב של יהדות ימי הביניים. בצלם של משטרים ליברליים יחסית עלו היהודים לגדולה בתחומי העסקים, המדעים והחיים הציבוריים. למומחיות שלהם בכספים, ברפואה ובדיפלומטיה היה ביקוש רב. היהודים ניהלו חיים רוחניים ותרבותיים עשירים. ההשכלה היהודית פרחה ושגשגה. יהדות ספרד נודעה בשל הישגיה בהלכה, במיסטיקה ובפילוסופיה. אבל יהודי ספרד היו מעורים גם בתרבות הרחבה יותר, והעשירו אותה בתחומי השירה, המדינאות, האסטרונומיה, הרפואה והקרטוגרפיה. מעולם לא היו היהודים בטוחים לחלוטין. במהלך גלותם נעשו ניסיונות תקופתיים להמיר את דתם לנצרות. בשנת 1263 זומנה הקהילה היהודית לווויכוח פומבי. הדובר היהודי, שהיה הרמב"ן, הפריך בהצלחה את הטענות של יריבו, אך נדרש לשלם על כך. כעבור שנתיים הוא נשפט והוגלה. מאוחר יותר, בשנת 1391, אירעה התפרצות גועשת של רגשות אנטייהודיים. ברחבי ספרד התחוללו מהומות שבהן נשרפו בתי כנסת, נבזזו בתים ובתי עסק יהודיים ונהרגו יהודים רבים. לראשונה המירו מספר ניכר של יהודים את דתם לנצרות. במאה השנים הבאות שטפו בזה אחר זה גלים של פעילות המרת דת, שהייתה מלווה בחקיקה אנטייהודית. ליהודים שניאותו להמיר את דתם הוצעה אזרחות שוות זכויות. אלה שנותרו יהודים תוחמו באזורים מיוחדים, אולצו ללבוש בגדים מזוהים, סולקו מן החיים הציבוריים ונאסר עליהם לבוא במגע עם נוצרים. בסופו של דבר, בשנת 1492 גורשו אלה שעדיין נותרו יהודים.

המרות דת בכוח אירעו כבר בעבר, תחת שלטון נוצרי ומוסלמי כאחד, אך מעולם לא בהיקף מעין זה או בצורה בולטת כזאת. במאה האחת-עשרה תיאר יהודה הלוי בספרו, הכוזרי, את נאמנותו של יהודי מדוכא, אשר "בהוציאו מילה קלה מפיו" יכול

לשים קץ לסבלו, בהצטרפו לאמונה של מדכאיו. בימיו של יהודה הלוי מספר המומרים היה קטן, והוא יכול לדבר בגאווה על אודות ההתנגדות ההרואית של רוב היהודים, שבחרו לשמור על יהדותם ולסבול, במקום להפנות עורף לאמונתם מתוך שיקול תועלתני. כעבור מאה שנים הייתה התמונה קודרת יותר. הקהילה היהודית בתימן פנתה לרמב"ם, הרב שאיש לא הגיע לשיעור קומתו בימי הביניים, כדי לשאול בעצתו נוכח איומיה של תנועה מוסלמית שיעית קיצונית למחות מעל פני האדמה יהודים שלא ימירו את דתם לאיסלאם. יהודים רבים אכן המירו את דתם. את המצב העגום החריפה העובדה שאחד המומרים — שמואל, בנו של הרב יהודה אבן עבאס — נשלח לעשות נפשות לאיסלאם בקרב היהודים. הקהילה היהודית הנרדפת והנבוכה פנתה בצר לה אל הרמב"ם, והוא השיב לה ב־1172 במכתב ארוך שנודע בשם איגרת תימן. הוא ניחם את היהודים שלא המירו את דתם, באמרו כי "כל העניין זה ניסיון וזיקוק". למעשה, כך טען, אלה שהמירו את דתם אינם יהודים אמיתיים, שכן "וכבר הבטיח ה' יתעלה — ודי בהבטחתו — והודיענו שכל מי שעמד במעמד הר סיני מאמתים ומאמינים בנבואת משה רבנו ובכל מה שבא על ידו, הם ובניהם ובני בניהם לדורות עולם".

מאחר שכל הדורות העתידיים קיבלו על עצמם מחויבות בהר סיני, אלה שערקו לאמונה אחרת הוכיחו בעליל כי לא היו יהודים של ממש. הם לא היו צאצאיהם האמיתיים של אלה שנכחו במעמד הר סיני. אם כן הלוי והרמב"ם ידעו על יהודים שעזבו את היהדות. אלה נקראו "קונברסוס", או בעברית — אנוסים. אולם עד להמרות הדת ההמוניות בספרד של המאות הארבע־עשרה והחמש־עשרה לא גרמה התופעה משבר אמונה בקרב העם היהודי עצמו. בתקופה המדוברת עזבו יהודים רבים את דתם. הרבה מראנוס — זה היה הכינוי שהוצמד להם — המשיכו לקיים את מצוות היהדות בחשאי. אלה שמיאנו להשלים עם פשרה כזאת ראו את בני עמם חיים בכבוד, בעוד הם עצמם נרדפים.

וכך צצה ועלתה לראשונה השאלה: מדוע עליי להישאר יהודי? שאלה זו גררה שאלות נוספות: מדוע עובדת יהדותם האקראית של הוריי צריכה לחייב אותי להמשיך להיות יהודי? מדוע עליי לסבול בשל אמונתי? יש בידינו ראיות לכך שהשאלות הללו ניקרו אף במוחותיהם של היהודים המאמינים ביותר. דון יצחק אברבנאל, שחי בימיו של הרב עראמה, היה היהודי המכובד ביותר בתקופתו. הוא שימש שר האוצר של המלך אלפונסו ה־5 בפורטוגל, ונמנה עם אנשי חצרם של פרדיננד ואיזבלה בקסטיליה. אברבנאל היה גם תלמיד חכם דגול וכתב פירוש חשוב לתנ"ך, פירוש הנלמד עד עצם היום הזה. הוא שרד את גירוש ספרד ונמלט לנפולי, שם כתב פירוש להגדה של פסח. במהלך עבודתו זו הוא חושף את לבו בווידיאו יוצא דופן.

היו רגעים במהלך אותן שנים טרגיות שבהם, כותב אברבנאל, לא היה רחוק מן התחושה ש"כל הנביאים שניבאו על גאולתי ותשועתי כולם כוזבים... כיזב משה רבנו עליו השלום בייעודיו. כיזב ישעיהו בנחמותיו. כיזב ירמיה ויחזקאל בנבואותיהם. וכן שאר הנביאים כולם כל האדם כוזב. כי יבוא זמן עם הגאולה העתידה שתזכור האומה ותדבר כל הדברים המתיישרים שהיו אומרים בזמן הגלות". גם לנימת הייאוש הזאת אין תקדים במשך אלף שנה ויותר. **כאשר יהודים שואלים את השאלה "מדוע להיות יהודי?"** אנו יודעים כי מדובר במשבר של ממש בחיים היהודיים. ידועים לי אך ורק ארבעה אירועים כאלה בהיסטוריה היהודית.

המשבר הראשון אירע בעקבות חורבן בית המקדש הראשון בשנת 586 לפנה"ס. בהיותם בגלות בבבל, היהודים היו עלולים ללכת בדרכיהם של עשרת השבטים של הממלכה הצפונית, שהתבוללו ונעלמו מאה וחמישים שנה לפנייהם. ספר יחזקאל מספר לנו על יהודים אשר "אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות". במילים אחרות, היהודים הללו לא חפצו עוד להיות יהודים.

המשבר השני אירע לאחר חורבן בית המקדש השני ורדיפות אדריאנוס שבאו בעקבותיו. מאמר בתלמוד הבבלי קובע כי "דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם כלה מאליו". רוצה לומר, כה גדולים הם ייסורינו, שפשוט אל לנו להביא עוד יהודים לעולם. מאמר נוסף מאותה תקופה מעלה את השאלה הבאה: "עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה — כלום יש לזה על זה כלום?" כלומר: אלוהים הסגיר את עמו לידי הרומאים; אין הוא שולט עוד בגורלם. הוא הכזיב בכך שלא גונן עליהם מפני תבוסה ומפעולות ענישה אכזריות. אם כך, באיזו זכות הוא תובע מהם נאמנות? מדוע עליהם להמשיך להיות יהודי?

המשבר השלישי אירע, כפי שראינו לעיל, במאה החמש-עשרה בספרד. אז לראשונה המירו יהודים במספר גדול את דתם לדת אחרת. נראה שאלה שעשו זאת נהנו משגשוג. אלה שנותרו נאמנים לאמונתם סבלו מרדיפות מחריפות תדיר. איזה מענה יכלו לתת, לעת כזאת, רבנים כגון עראמה ואברבנאל למי ששאל "מדוע עלינו להיוותר יהודים?"

המשבר הרביעי מתרחש בתקופתנו. במשך שישים שנה היו יהודים ברחבי אירופה קרבנות של אנטישמיות מתגברת, שהגיעה לשיאה בטרגדיה מרעידת הספים של השואה. היכן היה אלוהים שעה שעלבו בעמו, השפילו אותו, תקפו אותו וביזו אותו, עד שניהלו נגדו לבסוף מצוד ורצחו מיליונים מבניו? אלי ויזל ניסח זאת בפשטות: "העם היהודי כרת ברית עם אלוהים, על פיה אנו מתחייבים לשמור על תורתנו, ואילו הוא מקבל על עצמו אחריות לנוכחות ישראל בעולם... והנה, לראשונה בדברי הימים, הברית

הזאת עצמה מופרת". ויזל טעה בדבר אחד בלבד: לא הייתה זו הפעם הראשונה, כי אם הרביעית, שבה התנסה העם היהודי במשבר מעין זה. מנקודת מבט יהודית, המשבר נחווה בתחושה כללית מקיפה שהברית בין ישראל לאלוהיו קרסה. אלוהים הבטיח שהעם היהודי ישרוד.

ארבע פעמים בתוך ארבעת אלפים שנה נדמה היה כי הישרדות זו מוטלת בספק. הכיבוש הבבלי, הרדיפות הרומיות, גירוש ספרד והשואה יכלו להביא בנקל לקצו של העם היהודי. בשני המקרים הראשונים איבדו היהודים את ריבונותם. במקרה השלישי הם איבדו את תקוותם להתקיים בבטחה במקום כלשהו בגולה. ואילו באירוע הרביעי נספה שליש מן העם היהודי. עם זאת, מה שמציק לנו כיום הוא שהמשבר הרביעי לא בא אל קצו עם שחרור מחנות המוות וסיומה של מלחמת העולם השנייה. המשבר הזה נמשך בלבוש חדש והוא טורד מנוחה.

היום, ברוב קהילות הגולה, אחד מכל שני צעירים יהודים מחליט, למעשה, שלא להמשיך את הסיפור היהודי באמצעות חיים יהודיים, נישואים עם צעיר או צעירה יהודים והבאת ילדים ונכדים יהודים לעולם. בזהות היהודית בעולם העכשווי חלה תמורה והיא הופכת מייעוד לבחירה, מעובדה מולדת למחויבות שהאדם מקבל על עצמו באורח מודע; וכפי שמתברר, מספר ניכר של צעירים יהודים אינו מוכן לקבל על עצמו מחויבות זו. עתידו של העם היהודי נתון שוב בסכנה, והפעם לאו דווקא על רקע רדיפה חיצונית.

השאלה "מדוע להיות יהודי?" עולה שוב בצורה חדשה ונוקבת. היהדות היא דת של המשכיות. לצורך עצם קיומה, היא תלויה בנכונותם של דורות רצופים להעביר את אמונתם ואת אורח חייהם אל ילדיהם, ובנאמנותם של הילדים למורשת עברם.

זו הסיבה שבשלה נשאלת השאלה הזאת לעתים נדירות כל כך במרוצת ההיסטוריה היהודית, והסיבה לכך שנדרשנו להרחיק עד ספרד של המאה החמש-עשרה כדי למצוא לה תקדים. ברוב התקופות היהודים ראו את עצמם כעם נבחר, ולא כעם בוחר. זהותם הייתה מובנת מאליה, תכונה מולדת; עובדה, ולא החלטה. מה הייתה אפוא התשובה לשאלה ששאלו יהודים בעבר, "לשם מה צריכים אנו לדבוק ביהדותנו?"

את ההמשך כבר קראתם בספרו.

מן השבר אל השליחות: קולו של הרב זקס בעקבות שבעה באוקטובר, האם הוא המשבר החמישי?

זו שאלה עמוקה, מטלטלת – והיא בדיוק מסוג השאלות שהיה הרב זקס עוצר עליהן, מתבונן ומבקש לתת להן לא רק הקשר היסטורי אלא גם קול מוסרי ומנהיגותי.

אפשר בהחלט לטעון שכן. לא רק בגלל האכזריות של אותו יום, אלא בעיקר בשל הספק שהוא זרע בלב רבים לגבי ערכים יסודיים – זהות, ביטחון, משמעות, שייכות, אמונה – והיכולת לחנך דור צעיר כשהשאלות הללו תלויות באוויר:

בעקבות דבריו נוכל למצוא נקודות לדמיון עם המשברים הקודמים שתיאר זקס:

- ערעור האמונה בהגנה ובהשגחה – כפי שקרה לאחר חורבן הבית או השואה, גם כאן התחושה המרכזית הייתה: "איפה היינו? איפה הייתה המדינה? איפה היה א-לוהים?"
- שאלות של מחויבות לזהות יהודית – כמו בספרד של גירוש או בהשכלה באירופה, נוצר כאן רגע של בלבול בזהות: מהי יהדות ישראלית? האם היא רק צבא וביטחון? האם זו גם רכות? האם זו אמונה? האם זו שליחות?
- תחושת שבר בדור הצעיר – במיוחד בקרב תלמידים, מורים, הורים – עולות שאלות לא פשוטות על משמעות, שייכות, עתיד.

איך משבר זה שונה מהמשברים האחרים?

- זהו משבר שלא התרחש בגלות – אלא דווקא בלב הארץ, בלב המדינה היהודית הריבונית.
- המשבר הוא גם פנימי – בתוכנו: בפערים, בשיח, באובדן האמון ההדדי בין קבוצות, בשבר הערכי.
- אבל יש בוגם כוח התעוררות עצום – כמו שראינו מההתנדבות, מהאחדות בימים הראשונים, ומהזעקה לזהות חדשה-ישנה.

ומה הייתה יכולה להיות תשובתו של הרב זקס?

איני יודע מה הוא היה אומר, אבל אנסה לאור כתביו הרבים לשער שאולי הוא היה עונה כך: המשבר הזה לא שואל רק למה להיות יהודי, אלא איך להיות יהודי דווקא עכשיו. לא איך שורדים, אלא איך בונים מחדש – ערכית, מוסרית, חינוכית. לא איך שומרים את הזהות – אלא איך מעוררים אותה להיות משמעות. לא רק לשאול 'איפה היה א-לוהים?', אלא לשאול: 'איפה אנחנו?'

ומה אתם חושבים / אתן חושבות?!

תוכנית המסע

מסלול המסע

יום ראשון: ת"א - מדריד - טולדו - מדריד

יום שני: מדריד - סגוביה - אווילה - מדריד

יום שלישי: מדריד - קורדובה

יום רביעי: קורדובה - לוסנה - גרנדה - קורדובה

יום חמישי: קורדובה - מדריד - ת"א

יום ראשון, 20/7/25 כ"ד תמוז תשפ"ה

מדריד, טולדו

סיור פנוראמי בשדרות המרכזיות של העיר

מדריד – עיר של זהויות מתחלפות והזדמנות לחיבור מחדש

מדריד, בירת ספרד כיום, הייתה בימי הביניים עיר בעלת חשיבות משנית יחסית, אך לא נטולת נוכחות יהודית. אף על פי שלא נחשבה חלק מהמרכזים הגדולים של יהדות תור הזהב, פעל בה רובע יהודי קטן, ככל הנראה בשכונת Lavapiés – שמו של מקום המתקשר למסורת אנוסים שנהגו לרוחץ רגליהם כסימן לטהרה לפני קיום מצוות בסתר. עם גירוש היהודים ב-1492 נעלמה הנוכחות היהודית, אך עקבות התרבות והזיכרון עודם מוטבעים באבן וברחובות.

מדריד מייצגת את אותו מקום שבו הזהות היהודית לא הייתה מובנת מאליה – אלא זהות חבויה, אנוסה, מסופקת. היהודים שחיו בה לא תמיד נהנו מביטוי חופשי – אך לא חדלו לחפש דרכים לשמור על הברית, גם אם בחשאי. מדריד היא סמל לאמונה שמתעקשת להאיר גם כשהיא נאלצת להסתתר.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

הרב זקס כתב כי זהות אינה רק עובדה – אלא בחירה. במקומות שבהם הזהות לא זוהרת – שם מתברר כוחה.

מדריד מזמינה אותנו לשאול: איך נבנה מערכת חינוכית שמחזירה לתלמידים תחושת בחירה גאה בזהותם? כיצד הופכים עוגן פנימי למענה חינוכי גם בעידן של בלבול?

שדרות פסאודה לה קסטליאנה

שדרה מרכזית ורחבה בלב מדריד, הנמתחת מצפון לדרום, רצופה במוזיאונים, מבני ממשל ופסלים מודרניים. יהודים התגוררו בעבר בסמוך, אך כיום לא נותרו בה סממנים יהודיים בולטים.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

הרב זקס מדגיש את הצורך בזהות המוסרית כשהיא נוכחת במרחב הציבורי – לא כדי להתמזג, אלא כדי לתרום.

השראה למנהיג חינוכי

כיצד נבנה "שדרות" חינוכיות בבית הספר שבהן הזהות היהודית תוכל להוביל ולקיים דיאלוג עמוק עם כלל התלמידים?

כיכר סיבלס וכיכר נפטון

שתי כיכרות מרכזיות מלאות סמליות מיתולוגית ומוקפות מבני ממשל ושגרירויות. מזרקות סיבלס ונפטון מוקד לפעילות ציבורית וחגים עירוניים.

היבט חינוכי בהשראת כתיב הרב זקס

זהות מתחדדת ומתחזקת כשהיא מתמודדת עם אתגרים במרחב הכללי.

השראה למנהיג חינוכי

האם התלמידים שלנו מסוגלים לפעול מתוך זהות יהודית אמיתית במחיצת אחרים – ואם כן, כיצד נלמד אותם לעשות זאת באופן מכבד ומשפיע?

ארמון המלך (Palacio Real)

ארמון המלוכה המפואר של ספרד, מקום טקסי רשמי והכרעות מלכותיות שעליהן פעלה יהדות ספרד – כולל דמויות כמו דון יצחק אברבנאל.

היבט חינוכי בהשראת כתיב הרב זקס

מנהיגות היא לא רק עוצמה אלא אחריות מוסרית – מה שממנהלים בחינוך צריכים להבין לעומק.

השראה למנהיג חינוכי

כיצד אנו, כמנהלים, מופיעים כחוזרים של שירות לאור הכוח הטבעי שברשותנו?

מנהיגות אחראית מול כוח שלטוני: זקס מדגיש את רעיון "המנהיג המשרת" – מנהיגות שנועדה לשרת את הציבור ולא לשלוט עליו. ארמון המלך מסמל כוח שלטוני, בעוד שמנהיגות יהודית, לפי זקס, היא שירות ומסירות לקהילה.

פלאזה אספניה (Plaza de España)

כיכר רחבה עם פסלים של סרוונטס, דון קיחוטה וסאנצ'ו – סמלה של הספרות והתרבות הספרדית, חציה בין המורשת למודרנה.

היבט חינוכי בהשראת כתיב הרב זקס

חזון הוא כלי הכרחי למנהיגות – לא די בכוח או ברצון מושלם בלבד.

השראה למנהיג חינוכי

האם לבית הספר יש חזון ברור? כיצד נבטא אותו מול תלמידים וצוות כדי להניע אותו לכיוון משמעותי?

פלאזה מאיור (Plaza Mayor)

לבה ההיסטורי של מדריד, כיכר מהמאה ה-17 ששימשה לטקסים ממלכתיים, שווקים, מופעים וגם משפטים פומביים של האינקוויזיציה והוצאות להורג, מה שהפך אותה לסמל של שיפוט ומבוכה. עבור יהודים הכיכר הייתה סמל לפחד, הסתרה והישרדות – בלב התרבות הספרדית.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

זקס מצביע על הצורך לבנות מרחב מכבד ולא דורסני, בלי תרבות שיפוט פומבית.

השראה למנהיג חינוכי

האם אנו יוצרים בבית הספר "כיכרות אינקוויזיציה" של שיפוט והדרה? וכיצד נאפשר תרבות גיבוי, סבלנות ודיון כנה?

הפלאזה מאיור, מקום בו נערכו משפטי האינקוויזיציה, משמש כהזדמנות לשיח על שמירה על הזהות היהודית בעתות משבר.

שאלות למחשבה

כיצד נוכל ללמד תלמידים לשמר את הזהות היהודית בעולם מודרני מאתגר? כיצד ניתן להחזיק בערכים יהודיים בעידן של לחץ חברתי?"

מבט על 🔍

סיפור ההיסטוריה של יהודי ספרד, שחיו בתקופות של קבלת החלטות דרמטיות וניסיונות להמשיך לשמור על זהותם למרות רדיפות, מדגים את כוחה של מנהיגות עמידה.

השראה למנהיג חינוכי: כיצד אנו כמנהיגים חינוכיים יכולים ללמוד מהאומץ היהודי בעתות משבר?

ההתמודדות עם זהות יהודית בסביבה עוינת: זקס ציין שזהות היהודית אינה רק דבר שעבר בירושה, אלא בחירה מודעת. האתגר הוא להגדיר את זהותנו ולחיות לפיה גם בסביבה שאינה תמיד תומכת. להיות יהודי פירושו להיות עדות חיה לנצחיותו של עם המסרב להיעלם.

רשמים, מחשבות והגזלים אישיים

רעיונות לקהילות בית הספר שלי

טולדו, עיר ספרדית היושבת על צוק סלע מעל נהר הטחו, נחשבה לאורך מאות שנים ל"בירת הרוח" של ספרד. בתקופה המוסלמית הייתה מרכז של סובלנות ותרבותית־דתית, ולאחר מכן תחת שלטון נוצרי הפכה לאחד מהמרכזים החשובים של יהדות ספרד – עד לגירוש בשנת 1492.

הרובע היהודי בטולדו היה סמל לחיים יהודיים תוססים ועמוקים – קהילה שמנתה אלפים, עם מבנה חברתי, הנהגה רבנית, בתי כנסת מפוארים, ישיבות, מערכות צדקה ומשפט קהילתי.

בית הכנסת סנטה מריה לה בלנקה – מבנה שהוקם במאה ה-12 בסגנון מורי־איסלמי, מעוטר בקשתות לבנות, שימש מקום תפילה, לימוד ושיח. לאחר הגירוש הפך לכנסייה, אך המורשת הארכיטקטונית והיהודית בו ניכרת עד היום.

בית הכנסת אל טרנזיטו – נבנה במאה ה-14 ביוזמת שמואל הלוי אבולעפיה (שר האוצר של פדרו הראשון). כיום משמש כמוזיאון לאומנות יהודית ספרדית. קירותיו מעוטרים בכתובות עבריות וערביות, והוא מבטא חזון של חוכמה, תפארת יהודית ואמונה.

המפגש המתמיד בטולדו בין יהודים, מוסלמים ונוצרים, לא ביטל את הזהות היהודית אלא העמיק אותה: מתוך התמודדות – צמחה תורה, הנהגה, הגות ופיטו. הקיום היהודי בטולדו הדגים כיצד יהדות חזקה נבנית דווקא כשאינה בשלטון, אלא כשיש לה חוסן פנימי.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

זקס מדגיש שקהילה יהודית אינה מתקיימת רק בזכות חוק אלא בזכות זיכרון וחזון משותפים. בטולדו התקיימו שניהם: זיכרון של תורה וגלות לצד חזון של יצירה, שייכות ומעורבות. הקהילה בטולדו לא התבצרה – אלא הציבה זהות גאה, בונה, משתפת. כך מלמד אותנו הרב זקס: היהדות יכולה וצריכה להיות קול מוסרי בתוך מרחב פלורליסטי, כל עוד היא אינה נוטשת את שורשיה. באתריו באנגלית הוא כתב: "A people that can tell its story is a people that can survive exile" ובטולדו, היהודים סיפרו את סיפורם – במילים, במבנים, בתפילה ובשירה.

השראה למנהיג חינוכי

כיצד בונים "טולדו" בתוך בית ספר?

כמנהלים – אנחנו יכולים להציע לתלמידים לא רק זהות מלמעלה, אלא זהות שנבנית מתוך שייכות, משמעות, חוויה ותרבות.

האם בית הספר שלי מצמיח תלמידים עם חזון?

האם הוא כולל "רובע יהודי" – אזור בלב התרבות שבו מתפתחים שיח, יצירה, חיבור ושייכות?

טולדו מלמדת אותנו:

כדי להוביל, לא צריך שלטון – צריך שורש, אמונה וקהילה חינוכית מחויבת.

הרובע היהודי בטולדו – לב הזחות, הרוח והחיים הקהילתיים

הרובע היהודי בטולדו שכן בדרום-מערב העיר, למרגלות מצודת אלקסר, באזור מנותק פיזית מעט אך בלב החיים העירוניים. במהלך המאות ה־11 עד ה־15, חיו בו אלפי יהודים אשר ניהלו חיים קהילתיים מלאים: מערכת צדקה, בתי דין, ישיבות, בתי כנסת, בתי מדרש, קצביות, בתי מרחץ, בתי מלאכה וחנויות.

הרחובות הצרים, הבנויים אבן, נשמרו ברבים מהם עד היום – ומהווים אתר מורשת מרגש. בתי האבן נושאים סימני מזוזה, וסמטאות כמו "רחוב היהודים" (Calle de los Judíos) קיימות בשמותיהן המקוריים.

החיים היהודיים ברובע:

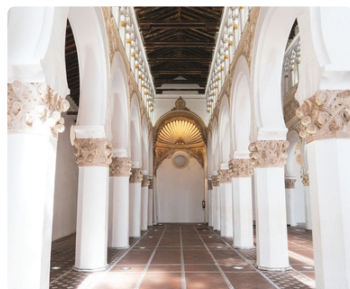
ברובע התקיימו חיי תורה ועבודה, מסחר ומנהיגות. תלמידים למדו מפי חכמי טולדו, ורבנים פסקו בענייני הלכה ומשפט. ישיבות פעלו במשך מאות שנים, ואנשי רוח כיהודה הלוי, שמואל הלוי אבולעפיה ואחרים יצאו מתוך סמטאות אלה אל עולמות ההגות והשירה.

הקהילה ניהלה מערכת שלטון עצמי מול השלטון הספרדי, והצליחה לשלב בין שמירה על יהדותה לבין השתלבות (זהירה) בחיים התרבותיים־חברתיים בעיר.

בתי הכנסת המרכזיים:

סנטה מריה לה בלנקא – בית כנסת של זהות מופלאה

נבנה בתחילת המאה ה־12 על ידי יהודים, ככל הנראה תחת חסות של השלטון הנוצרי. סגנונו הוא מורי (איסלאמי־ספרדי), והוא נבנה על ידי אדריכלים מוסלמים – דבר המלמד על שיתוף פעולה בין תרבותי. במאה ה־15 הפך המבנה לכנסייה, אך העיצוב המקורי נותר כמעט בשלמותו.

עומק יהודי: המרחב הפנימי – עם הקשתות הלבנות הגבוהות, העיטורים הגיאומטריים והיעדר דמויות – מעיד על הלך רוח יהודי טהור של קדושה, פשטות רוחנית וחתיירה לאור.

אל טרנזיטו – בית כנסת של הנהגה, תרבות וחזון

נבנה על ידי שמואל הלוי אבולעפיה (הרחבה בעמ' 20), שהיה שר האוצר של המלך פדרו הראשון. הבית שימש כמרכז תפילה של שכבת ההנהגה היהודית בטולדו. הוא תוכנן ככל הנראה לשקף גם פאר אדריכלי וגם עוצמה תרבותית של הקהילה (כיום מוזיאון יהדות ספרד).

עיצובו ומורשתו: קירותיו נושאים כתובות בעברית, פסוקים מהתנ"ך, שמות של התורמים, שירה ופואטיקה דתית. העיטורים משלבים דוגמאות ערביות עם חריטות יהודיות – ביטוי לקיום יהודי-ספרדי מורכב. כיום משמש המקום מוזיאון לתרבות יהדות ספרד.

עומק רעיוני: בית כנסת זה שידר תודעת שליחות – הנהגה יהודית שמרגישה חלק מהממלכה, אך אינה מתנכרת למקורה. הוא משקף עוצמה זהותית שמסוגלת לדבר בשפת התרבות המקומית אך לא לוותר על יהדותה.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

הרב זקס חזר ואמר:

"We are a people defined by memory and responsibility, not by power."

בתי הכנסת והחיים ברובע היהודי של טולדו לא נשענו על כוח – אלא על שפה, זיכרון, חינוך וקהילה. הם מייצגים מודל של מנהיגות זהותית שלא מהססת להשתלב בתרבות המקומית – אך מתוך עוצמה פנימית.

השראה למנהיג חינוכי

הרובע היהודי בטולדו הוא קריאה?! האם בית הספר שלנו בנוי כרובע יהודי? יש בו שפה משותפת? מוסדות זהותיים? תרבות של אחריות הדדית?

מבט על: השראה למנהיג חינוכי

החיים היהודיים בטולדו – מורשת מול מודרנה

- עיקרון זהות: זקס מדגיש את האיזון שבין שמירה על המורשת לבין התאמה לעולם המודרני.
- תובנה: הקהילה בטולדו הצליחה לשמור על אופייה היהודי תוך השתלבות בתרבות הספרדית.

שאלות למחשבה

- ערכים אוניברסליים מול ערכים יהודיים – איך משלבים אותם במערכת חינוך?
- איך ניתן להבטיח שהתלמידים שלנו ישמרו על זהותם תוך השתלבות בחברה הכללית?

זקס כתב ברוח דברים הבאים: היהדות היא ברית של זיכרון – העבר הוא מפתח לעתיד.

רש"ם, מחשבות והלזים אישיים

רעיונות לקהילת בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והגלגלים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילת בית הספר שלי

יום ראשון:
דמויות מן המסע
פנים מהעבר - השראה לעתיד

שמואל הלוי אבולעפיה – דמות של הנהגה יהודית בטולדו

אנדרטה לזכרו
של שמואל הלוי
אבולעפיה בטולדו

שמואל הלוי אבולעפיה (1320–1360) היה אחת הדמויות המרשימות והמשפיעות ביהדות ספרד של המאה ה-14. הוא נולד למשפחת אבולעפיה – משפחה ידועה בקרב יהדות ספרד שהעמידה חכמים, נגידים ודמויות מפתח בתרבות ובכלכלה היהודית. אבולעפיה שימש כגזבר המלך פדרו הראשון מקסטיליה והיה יועץ חשוב ואמין בחצר המלכות. אך למרות מעמדו הבכיר בממשל, הוא נותר מחויב באופן עמוק לקהילה היהודית בטולדו.

כמנהיג קהילה, אבולעפיה הקדיש עצמו לביצור חיי הרוח של יהדות טולדו, והשקיע רבות בהקמה ובחיזוק של מוסדות קהילתיים. הוא היה אחראי להקמת בית הכנסת "אל טרנסטו" – מבנה אדריכלי מפואר המעיד על עוצמתה הרוחנית והתרבותית של הקהילה. בית כנסת זה, שעוטר בכתובות עבריות ובסמלים יהודיים לצד אלמנטים ספרדיים-נוצריים, מבטא את המורכבות של הזהות היהודית בספרד.

למרות נאמנותו למלך, אבולעפיה נפל קורבן לקנאה ולשנאה. הוא נאשם באשמות שווא, הושפל, עונה והוצא להורג בפקודת המלך ב־1360. מותו סימן משבר מוסרי לקהילה היהודית ונותר כסמל למנהיגות מסורה שגם בשעת סכנה נותרה נאמנה לערכיה ולשליחותה.

פנים מהעבר – השראה להווה

אבולעפיה מגלם בדמותו את הרעיון של מנהיגות שיש בה מחויבות, ולא רק עמדה. הוא פעל בלב התרבות הלא-יהודית של זמנו, אך נשא עמו את זהותו היהודית בגאון ובאחריות. אצל זקס ראינו כי המנהיג היהודי האמיתי אינו נבחן רק בכישוריו או במידת השפעתו, אלא ביכולתו להיות נאמן לברית – גם כאשר היא אינה נוחה. מנהיג כזה שואל לא "מה יועיל לי?" אלא "מה נדרש ממני?". בתוך מרחבים רוויי אתגרים "מנהיגות במצבי משבר", אבולעפיה בחר לפעול למען עמו מתוך תחושת שליחות עמוקה, גם כאשר המחיר היה כבד. **זוהי דמות שמזכירה לנו – במיוחד כמנהלים ואנשי חינוך – שהתפקיד שלנו אינו רק לנהל, אלא לשאת את הסיפור: סיפור של זהות, של אחריות, ושל ראיית הדורות הבאים.**

רבי יהודה הלוי (1075–1141) היה מגדולי פייטני והוגי ימי הביניים, שילב שירה, הגות ומעש בלהט של זהות יהודית חיה. בשירו הנודע "לְבִי בְּמִזְרַח וְאֶנְכִי בְּסוֹף מַעְרָב" ביטא את תחושת הפער בין הגלות למולדת הרוחנית. באמצעות פיוטיו הנועזים, חיזק את רגש השייכות של עם ישראל לארצו ולעצמו. ספרו "הכוזרי" מגן על ייחודיותו של העם היהודי כעם נבחר – לא מטעמים פילוסופיים, אלא מתוך ברית חיה ונמשכת, הקשורה להיסטוריה, לקיום, ולשליחות. הלוי לא הסתפק בדיבור – אלא יצא בגיל מבוגר למסע עלייה לארץ ישראל, למרות עושרו ומעמדו. בכך הגשים את חזונו.

פנים מהעבר – השראה להווה

פסלו של ריה"ל
בחצר מוזיאון ראלי
שבקיסריה

רבי יהודה הלוי מלמד שהנהגה חינוכית נולדת מתוך שייכות עמוקה לסיפור, ולא רק ממעמד ניהולי. זהות יהודית, איננה עובדה ביוגרפית אלא מחויבות מוסרית – הכרעה פנימית לשאת ברית. הלוי חיבר רגש, רוח ומעשה – שלושה ממדים חיוניים להנהגה זהותית כפי שראינו גם בדבריו של זקס. בעידן של משברי שייכות, הוא מעורר אותנו לשאול: **לא רק מה נלמד, אלא למה נלמד? חזון בית הספר אינו מסמך – אלא שיר, ברית, סיפור שאנו כותבים עם דור צעיר. להנהיג זה לא רק לנהל – אלא לשאת את המורשת ולהשמיע אותה בקול חי.**

העבר אינו עבר – אלא כתב הזמנה להמשך סיפור חינוכי מחודש. העבר איננו סיפור שנסגר – אלא הצעה פתוחה לכתיבה מחודשת של מי שאוזניו שומעות וליבו פתוח.

לְבִי בְּמִזְרַח

לְבִי בְּמִזְרַח וְאֶנְכִי בְּסוֹף מַעְרָב /
אֵיךְ אֶטְעֶמָה אֶת אֲשֶׁר אֶכֶּל וְאֵיךְ יַעֲרֵב

אֵיכָה אֲשַׁלֵּם נְדָרֵי וְאֶסְרִי, בְּעוֹד /
צִיּוֹן בְּחֶבֶל אָדָם וְאֲנִי בְּכַבֵּל עָרֵב

יִקַּל בְּעֵינֵי עֶזְבֹּת כָּל טוֹב סִפְרָד, כְּמוֹ /
יִקַּר בְּעֵינֵי רְאוּת עִפְרוֹת דְּבִיר נֶחֱרֵב.

משירת רבי יהודה הלוי

דון יצחק אברבנאל – מנהיגות, אמונה ופרשנות בשעת משבר

איור מאויר, ככל הנראה
מהמאה ה-16

דון יצחק אברבנאל (1437–1508) היה מהבולטים במנהיגי יהדות ספרד ערב הגירוש: מדינאי בכיר, שר אוצר, הוגה דעות ופרשן מקרא. הוא נולד בליסבון למשפחה יהודית עשירה, ולמד תורה, תלמוד, פילוסופיה, שפות וכלכלה. שירת כשר האוצר של מלך פורטוגל, אפונסו החמישי, ולאחר מכן גם תחת מלכי ספרד פרדיננד ואיזבלה.

במקביל לתפקידיו המדיניים, היה לאחד מהקולות הרוחניים המרכזיים של יהדות ספרד. הוא ניסה למנוע את הגירוש תוך הצעת סכומי כסף גדולים לכתר – אך לשווא. עם גירוש ספרד בשנת 1492, יצא לגלות באיטליה, ושם כתב את רוב חיבוריו: פירושו לתנ"ך ולמגילות, כולל פירוש הגדה של פסח.

בפירושו שילב עיון תנ"כי מעמיק עם ניתוח היסטורי-מדיני ותיאולוגי, כתיבתו מנסה לגשר בין משברי זהות ואמונה ובין עמידה יהודית איתנה.

פנים מהעבר – השראה להווה

דון יצחק אברבנאל מזמן לנו דמות של מנהיג המחבר רוח ופרשנות עם אחריות ציבורית. דווקא מתוך משבר הגירוש – כשהכל קרס – הוא בחר להעמיק בזהות, לכתוב, לפרש ולהצמיח תקווה. בעיניו, התנ"ך לא היה עבר סגור אלא מורה דרך לעתיד פתוח. כך גם ציין זקס: ברית אמיתית נבחנת דווקא בשבר, מה שנשאר לאחר הגירוש – לא היה רק ספרים או מסורת, אלא שליחות. **אברבנאל מלמד שגם בזמנים קשים, אפשר לשאת חזון. לא לברוח מהשאלה – אלא להפוך אותה לגשר של משמעות.**

בשנת 1492 השתדל אצל הזוג המלכותי לביטול גזירת גירוש ספרד, ואף הציע להם שוחד גדול, אך לשווא. וכך כתב בהקדמתו לפירוש בספר מלכים:

בעת היותי שם אני בחצר בית המלך יגעתי בקראי [...] אל המלך פעמים שלש [...] לאמר הושיעה המלך למה תעשה כה לעבדיך [...] וכמו פתן חרש יאטם אזנו לא ישיב מפני כל. והמלכה עומדת על ימינו לשטנו...

רשמים, מחשבות והגלגלים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילת בית הספר שלי

יום שני, 21/7/25 כ"ה תמוז תשפ"ה

סגוביה, אווילה

סגוביה – עיר האבן והאות: בין קשתות מים לנתיבי רוח

סגוביה, אחת הערים העתיקות והציוריות שבספרד, שוכנת במחוז קסטיליה ולאון. העיר נודעת בזכות **האקוודוקט** הרומי המרשים – מבנה הנדסי בן 2,000 שנה שנבנה בתקופת הקיסר דומיטיאנוס, המהווה עד היום סמל לדיוק, תכנון ועמידות לאורך הדורות. סמוך לו ניצבות כיכרות מרכזיות, סמטאות עתיקות, הקתדרלה הגותית המרשימה וארמון האלקסאר – שהיה מקום מושבם של מלכי קסטיליה ואף השראה לארמון דיסני המפורסם.

סגוביה הייתה עיר בעלת השפעה כלכלית, דתית ותרבותית. היא שימשה כמרכז מנהלתי חשוב, במיוחד בתקופת המלכים הקתוליים, **פרדיננד ואיזבלה**. בשנת 1474, איזבלה הוכתרה בה כמלכת קסטיליה – צעד שסלל את הדרך לאיחוד ספרד ולגירוש היהודים כעבור פחות משני עשורים.

סגוביה הייתה גם מרכז יהודי חשוב, והתגוררה בה קהילה יהודית מפוארת עוד מהמאה ה-12. בעיר פעל בית הכנסת הגדול – שלימים הוסב לכנסיית קורפוס קריסטי, וביתו של **אברהם סניור** – ממנהיגי היהדות בספרד וסוכן האוצר המלכותי.

סמטאות הרובע היהודי מעידות על חיי רוח, מסחר ודיפלומטיה שפרחו לצד מתיחות הולכת וגוברת. היהודים של סגוביה חיו בין תקווה לשגשוג לבין פחד מהמרה וגירוש – עד לגירוש הסופי ב-1492.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

הרב זקס מדגיש כי חוסן זהות נבנה לא רק דרך טקסטים, אלא גם דרך חוויות של שייכות, קהילה וזיכרון. בסגוביה, האבן מדברת – לא רק על גירוש וכאב, אלא גם על תרבות פורחת, על דמויות כמו אברהם סניור ששילבו ניהול, מסורת ואחריות.

המסע בסגוביה מעורר שאלות עמוקות על הנהגה בשעת מבחן, ועל הבחירה להישאר נאמן לברית – גם כשמחירה גבוה. הוא מזמין אותנו כמנהלים לחשוב: **איך יוצרים מוסד חינוכי שבו המנהיגות מבוססת על זיכרון, תקווה ואומץ?**

רעיון למנהיג חינוכי

איך נבנה מערכת חינוכית שמחזירה לתלמידים תחושת בחירה גאה בזהותם? כיצד הופכים עוגן פנימי למענה חינוכי גם בעידן של בלבול?

האקוודוקט הרומי של סגוביה: אבן על אבן – תשתית של חכמה ועתיד

האקוודוקט של סגוביה נבנה ככל הנראה במאה ה-1–2 לספירה, בתקופת הקיסר דומיטיאנוס. הוא שימש להעברת מים ממרחק של כ-17 ק"מ לעיר, ללא שימוש בבטון או מלט. המבנה בנוי מ-167 קשתות ושרד בשלמותו לאורך מאות שנים – סמל להנדסה עתיקה ועמידות מופלאה. אף שאין עדות ישירה לקשר יהודי לאקוודוקט, הרי שבימי הביניים חיו יהודים בסגוביה ותרמו רבות לחיי העיר. הם חיו בסמוך לאתר, ודימו לעיתים את חייהם כתנועה שקטה, כמים תחת קשתות של מציאות משתנה.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

זקס דיבר על "מנהיגות שהיא גשר" – המחברת עבר לעתיד, מסורת לחדשנות. : בספרו 'רדיקלית אז, רדיקלית עכשיו' כתב ברוח הדברים להיות יהודי פירושו להיות חלק מסיפור שהתחיל לפני זמן רב וימשך הרבה מעבר לזמן חיינו. האקוודוקט משקף את אותו רעיון: בנייה עיקשת, מדויקת, המחזיקה דורות. הוא מלמד שלא די בזרימה רעיונית – צריך תשתית, תכנון, אחריות.

השראה למנהיג חינוכי

האם אנו בונים תשתיות של זהות וערכים שיחזיקו מאות שנים קדימה? **האם יש במוסד החינוכי שלנו קשתות שמאפשרות תנועה של רעיונות וחיים, או שמדובר בקירות סגורים?**

האקוודוקט מזמין אותנו לשאול: אילו ערכים "עוברים דרכנו" הלאה?

הרובע היהודי בסגוביה: רחובות צרים – זהות רחבה

הרובע היהודי בסגוביה היה מהמרכזיים בקסטיליה בימי הביניים. יהודים חיו בו בצפיפות אך בתרבות תוססת, עם בתי כנסת, מוסדות קהילה ורבנות. סמטאותיו שימשו מרכז רוחני, כלכלי וחברתי, עד לגירוש ב-1492.

הקהילה היהודית בסגוביה הייתה אחת מהמשפיעות בקסטיליה. דמויות כמו **דון אברהם סניור** (האוצר המלכותי וראש הקהל) פעלו בה. בתי הכנסת היו לא רק מקומות תפילה, אלא מרכזי הנהגה, פסיקה וחינוך. הקהילה נאלצה לשמר זהות יהודית במרחב נוצרי לעיתים עוין – אתגר שמוכר לנו גם כיום. הרובע הוא תזכורת פיזית לסיפור של יצירה תחת איום, של נאמנות יהודית אל מול מציאות משתנה.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

זקס ראה ברבעים היהודיים לא רק גיאוגרפיה, אלא תשתית של סיפור. בעיניו, יהדות איננה דת של מקדשים בלבד – אלא של קהילות, של שכונות שחיו את הברית יום-יום. הזהות היהודית היא תהליך מתמשך של בחירה, לא רק של זיכרון. סמטאות הרובע הן סמטאות של ברית.

השראה למנהיג חינוכי:

מהם הרבדים שבנינו בבית הספר שלנו? היכן התלמידים מרגישים שייכים – לא רק פיזית, אלא רעיונית? כיצד אנו בונים "רובע זהותי" גם כשאנו מוקפים בתרבות אחרת?

האם אנו מסוגלים לעצב סביבות חינוכיות שנושמות אמונה, זהות ואחריות – לא כאי מבודד, אלא כליבה של מציאות מורכבת?

ביתו של אברהם סניור – המרכז הדידקטי היהודי בסגוביה

פנים מהעבר – השראה חינוכית לזהות ומנהיגות

אברהם סניור (1412–1493), מראשי הקהילה היהודית בספרד, היה איש כספים, דיפלומט, יועץ בכיר למלכים פרדיננד ואיזבלה, וגזבר הממלכה. ביתו בסגוביה, שוחזר והוסב בשנת 2004 למרכז דידקטי ללימוד עבר יהודי בעיר העתיקה. היה סמל למעורבות יהודית עמוקה בתרבות ובמדינה – אך גם לשבר הגדול שבא בעקבותיו: אברהם סניור נאלץ להמיר את דתו סמוך לגירוש, מהלך שזעזע את הקהילות היהודיות כולן.

סניור גילם את הדילמה היהודית הקלאסית: בין השתלבות להשפעה לבין שמירה על זהות ועקביות רוחנית. מעמדו הציבורי שימש את הקהילה, אך גובה הפוליטיקה דרש לעיתים פשרות כואבות. הבית עצמו מספר סיפור של זהות מתוחה אך גם תוססת, חכמה ויצירתית.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

זקס הדגיש שוב ושוב כי יהדות חיה זו שמאגרת את עצמה בשאלות של "מי אנחנו" בכל דור. סיפורו של סניור הוא סיפור של הצלחה יהודית – אך גם של משבר זהות. הוא מציף את השאלה: האם הצלחה חיצונית באה על חשבון הקיום הפנימי? ומה אנחנו מקריבים כשאנינו עוגנים בזהותנו?

השראה למנהיג חינוכי

האם בבית ספר יש "מרכז דידקטי" לזהות יהודית? מקום שבו התלמידים לא רק לומדים – אלא פוגשים את עצמם? המסר: זהות אינה רק ידע, היא מרחב חיים. כמנהל, יצירת מרחבים לליבון זהותי אמיתי – היא שליחות.

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילות בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והגלגלים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

כנסיית קורפוס קריסטי – בית הכנסת הגדול לשעבר בסגוביה

מבנה זה נבנה כבית הכנסת הראשי של סגוביה סביב שנת 1373, ושימש את הקהילה היהודית עד 1410, אז הוחרם והוסב לכנסייה תחת השם Corpus Christi. מאוחר יותר הוסב למנזר, נשרף בשנת 1899 ושוחזר במאה ה-20. כיום הוא חלק ממנזר הקלריסות – עם קשתות מוקדשות במבנה המקורי.

זהו אחד מבין חמישה בתי כנסת שפעלו ברובע היהודי. הקונגרסיה של המקום הייתה מרכז רוחני, משפטי ולימודי, המביע הזדהות יהודית גלויה למרות המגבלות החברתיות והדתיות של התקופה. קירותיו מספרים על קהילה שידעו לחיות את הרוח היהודית בתוך מציאות נוצרית משתלטת.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

זקס מצטט את הרעיון שהיהדות היא גלגול זהויות לא מקום אחד. המקום מזכיר לנו שאמנם זהות נתפסת לעיתים כמבנה קשה, אבל אלו דווקא הסמטאות והקשתות יוצרים דו־שיח עם הסביבה. חינוך ערכי צריך לפעול לא במרכז אלא בשטף היום־יומי, בתוך ה"משנה" שאנו בונים בשגרה.

במאמרו זיכרון מול שכחה כתב כך (בתרגום מאנגלית):

"היסטוריה היא תשובה לשאלה: 'מה קרה?' זיכרון הוא תשובה לשאלה: 'מי אני?' היסטוריה עוסקת בעובדות. זיכרון עוסק בזהות. היסטוריה עוסקת במשהו שקרה למישהו אחר, לא לי. זיכרון הוא הסיפור שלי – העבר שעיצב את מי שאני היום."

השראה למנהיג חינוכי

מנהיג חינוכי נדרש לא רק ללמד את ההיסטוריה, אלא להפוך אותה לזיכרון חי – לסיפור שמעניק זהות. ההבדל בין "מה קרה" ל"מי אני" הוא ההבדל בין מערכת חינוך שמעבירה ידע, לבין כזו שמעצבת אנשים. המנהיג החינוכי שואף שתלמידיו לא רק יידעו את עבר עמם – אלא ירגישו שהם חלק ממנו, ממשיכיו ונושאי ייעודו. **כי זיכרון – הוא הסיפור שעדיין נכתב, דרכנו.**

ארמון מלכי ספרד: האלקזר של סגוביה – מצודת זהות, עוצמה והנהגה

האלקזר של סגוביה (Alcázar de Segovia) הוא אחד המבנים המרשימים והסמליים ביותר בספרד, שצורתו מזכירה ספינת מלחמה השטה בראש גבעה. המבצר הוקם בתחילת המאה ה-12 על חורבות רומיות וביזנטיות, שימש תחילה כמצודת הגנה, ובהמשך הפך לארמון מלכותי ולמקום מושבם של מלכי קסטיליה. בין קירותיו נולדו בריתות פוליטיות, נכתבו כתבים מכוננים והוכרעו מהלכים צבאיים. הוא שימש כמקום ההכתרה של איזבלה הראשונה, והיווה סמל למלוכה ולסמכות עד המאה ה-16, אז נבנה הארמון המלכותי במדריד.

למרות שליהודים לא ניתנה גישה לארמון עצמו, הרי שבסגוביה פעלה קהילה יהודית משמעותית – בצל ובמגע מתמיד עם סמכות השלטון שבאה לידי ביטוי באלקזר. דמויות כמו אברהם סניור, שהיה מקורב לכתר, שיקפו את המתח בין השתלבות לבין שמירה על זהות.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

זקס טוען שהאתגר של זהות יהודית בעידן של סמכויות משתנות הוא להבחין בין כוח לערך. האלקזר מגלם הנהגה של שליטה – אך הדיאלוג שלנו עם העבר צריך להוליד הנהגה של משמעות. עוצמה אינה טמונה בגובה המגדלים אלא בעומק הערכים. זקס כתב (בתרגום מאנגלית) העיקרון הראשון של השפה ביהדות הוא שהיא יצירתית. אנחנו יוצרים עולמות באמצעות מילים.

השראה למנהיג חינוכי

האלקזר מספר סיפור של שליטה, שלטון וממלכה – אך המנהיגות החינוכית אינה נשענת על חומות אלא על חזון. המנהל בבית הספר אינו "שליט מבצר", אלא בונה גשרים בין עבר לעתיד, בין תלמיד להשראה.

מנהיג חינוכי שואל מהי עוצמה חינוכית אמיתית? האם היא נמדדת בסמכות או ביכולת ליצור תחושת שייכות ומשמעות?

אַבִּילָה (Ávila) - בין חומות האבן לגבולות הזהות: מסע בין הגנה, שייכות והובלה ערכית

עיר חומה מרשימה זו, השוכנת בצפון-מערב מדריד, נחשבת לאחת הערים השמורות ביותר בספרד מימי הביניים. היא מוקפת חומה אדירה באורך של כ-2.5 ק"מ, הכוללת 88 מגדלים ו-9 שערים – סמל לעיר שידעה הגנה, התכנסות, אך גם סגירות. אבילה נודעת בעיקר בזכות סנטה תרזה דה חסוס, מיסטיקנית קתולית שהשפיעה רבות על רוח הזמן במאה ה-16.

לפני גירוש ספרד הייתה באבילה קהילה יהודית משגשגת, אחת מתוך קהילות רבות באזור קסטיליה. ברובע היהודי התקיימו חיי מסחר, לימוד וקהילה פעילים. בשיא גודלה מנתה האוכלוסייה היהודית כמה מאות משפחות, והעיר אף הייתה מרכז לכתיבה הלכתית ולפולמוסים בין דתיים. סמוך לגירוש רבים מהיהודים הומרו לנצרות בכפייה, והיו מהראשונים שהפכו ל"אנוסים".

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

עיר המוקפת חומה, מסמלת מצד אחד צורך בהגנה, אך גם סכנה של הסתגרות. הרב זקס הדגיש כי חברה יהודית אינה נבנית על גדרות – אלא על זהות ברורה וחיים מוסריים. במקום לבנות חומות, עלינו לבנות גשרים. אבילה היא תזכורת: זהות יהודית חזקה אינה זקוקה לסגור את עצמה – אלא להאיר את עצמה בביטחון, גם מול אתגרי העולם. היא מלמדת כי הסיפור היהודי נבנה דווקא כאשר יש שייכות גאה וזהות מבוססת – לא רק כאשר "מאיימים עלינו מבחוץ".

השראה למנהיג חינוכי

אבילה מזמינה כל מנהיג ומחנך לשאול: מהם הגבולות שאני מציב – ומהם השערים שאני פותח? האם אני סגור כדי להגן – או פתוח כדי להוביל? כמו חומת אבילה, גם מערכת החינוך צריכה להיות חזקה – אך לא חוסמת.

זו קריאה לחינוך שמצמיחה תלמידים עם חוסן, לא פחד!

גן משה דה ליאון – זהות, זיכרון ומיסטיקה יהודית בלב אווילה

בפאתי הרובע היהודי של אווילה, לצד שרידי שער ה־Malaventura ("המזל הרע"), שוכן **גן משה דה ליאון** – גן זיכרון שהוקדש לאחד מגדולי המיסטיקנים היהודיים של ימי הביניים: **רבי משה בן שם־טוב דה ליאון**. הוא חי באווילה בשנותיו האחרונות ונחשב למחבר ספר הזוהר, היצירה המרכזית של הקבלה. הגן ממוקם מעל אתר שהיה בעבר בית הקברות היהודי של העיר, והוא נבנה כמרחב זיכרון, לימוד וחיבור לשורשים הרוחניים של יהדות ספרד.

הגן מהווה אתר יוצא דופן, בו נשמרים זיכרון הקהילה היהודית באווילה והקשר העמוק בין גופי הידע היהודיים לבין המרחב הפיזי בו נוצרו. במקום מוצב שלט זיכרון בעברית, ומודגשת תרומתה של יהדות ספרד לתרבות העולם ולרוח היהודית לדורותיה.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

הרב יונתן זקס לימד כי משברים הם הזמנה לחידוש ברית, וכי הזהות היהודית צומחת לא רק ממקומות של יציבות – אלא דווקא מהמאמץ לזכור ולבחור. גן דה ליאון מדגים את המפגש בין שכחה וזיכרון, בין גלות לשורש, בין רוח להתגלות. הוא מזכיר לנו שהחינוך היהודי אינו רק שינון של טקסטים אלא יצירת "מרחבי זיכרון חיים", שבהם אנו מחנכים לבחירה מודעת, בזהות, לאמונה, ולתיקון עולם.

השראה למנהיג חינוכי

- מנהיג חינוכי יכול לראות בגן הזה סמל ליצירת תרבות של עומק וזיכרון בבית הספר – דרך טקסים, מרחבים, וסיפורים שמחזקים את תחושת השייכות ומעוררים השראה לפעולה מתוך חיבור לשורשים.
- משה דה ליאון לקח מסורת סודית (הזוהר) והפך אותה לנגישה ולמרכזית. גם אנחנו, כאנשי חינוך, נקראים לקחת עולמות תוכן עמוקים ולהפוך אותם לרלוונטיים ולחיים בביה"ס – דרך חיבורים בין טקסטים עתיקים לחיי היומיום.
- הקבלה מזמינה לעצירה, התבוננות ופרשנות – לא תגובה מיידי. גם בעידן של מהירות, מנהיג אמיתי יוצר מרחבים של עומק ושיחה, ולא רק של תפקוד.

רענ'ס, מחשבות והעזרים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילות בית הספר שלי

יום שני:

דמויות מן המסע

פנים מהעבר - השראה לעתיד

אברהם סניור – שר האוצר האחרון של ממלכת קסטיליה היהודית

אברהם סניור (1412–1493) היה אחת הדמויות המרכזיות של יהדות ספרד בסוף המאה ה־15. הוא נולד בסגוביה למשפחה מכובדת, והיה איש כספים מבריק, שמונה לכהן בתור **גזבר ראשי ושר האוצר של ממלכת קסטיליה** תחת שלטונם של המלכים **פרדיננד ואיזבלה**. מעמדו יוצא הדופן הקנה לו סמכויות נרחבות, כולל פיקוח על המסים והקצאות צבאיות, והוא היה בין האנשים הקרובים ביותר לשלטון.

סניור מילא גם תפקיד מפתח בקידום נישואיהם של פרדיננד מאראגון ואיזבלה מקסטיליה – איחוד שיצר את ממלכת ספרד המאוחדת. הוא שימש במשך עשרות שנים כראש היהודים (Rab de la Corte) והיה דמות מפתח בניהול הקהילה היהודית ובשמירה על זכויותיה – בתקופה של מתיחות הולכת וגוברת.

כאשר פורסמה **גזירת הגירוש** בשנת 1492, סניור ניסה – ככל הנראה יחד עם דון יצחק אברבנאל – להשפיע על המלכים לבטל את רוע הגזירה. אך משנכשל, בחר **להתנצר יחד עם בנו בטקס ציבורי**, ונקרא מאז **פרננדו פרס קורונל**. הבחירה הזו עוררה ביקורת קשה, אך גם שיקפה את מצוקת השעה והאפשרות להמשיך ולסייע – אף מבחוץ – ליהודים המגורשים.

אברהם סניור נפטר שנה לאחר מכן. דמותו עומדת במתח שבין **נאמנות יהודית** לבין **התמודדות פוליטית ומציאותית** תחת שלטון עוין. חייו מזמינים מחשבה על **גבולות המנהיגות, האחריות הקהילתית והמחיר האישי** שנדרש ממנהיג בעת משבר.

פנים מהעבר – השראה להווה

דמותו אברהם סניור, שר האוצר של קסטיליה וראש יהודיה, עמד בצומת גורלי בין זהות לשלטון, בין נאמנות לעמו לבין הישרדות אישית. ברגעי הגירוש הגדול נדרש לבחור – ונכנע ללחץ הכבד של הזמן. בחירתו להתנצר – גם אם מתוך אילוץ – מדגישה את הדילמה של הנהגה: מהו המחיר האישי שמנהיג מוכן לשלם עבור הציבור, והאם ניתן להצדיק ויתור על ערכים כדי לשמר השפעה או חיים?

זקס הדגיש שהנהגה יהודית נמדדת ביכולת לעמוד בלחץ מתוך ברית ולא רק אינטרס. סניור לא עמד בכך – אך דמותו מזמינה אותנו להביט באומץ במורכבות, לשאול על זהות כבחירה, על מסירות כקושי, ועל הגבורה שבהישארות.

פרדיננד ואיזבלה - המלכים הקתוליים: כוח, אמונה ומשבר הזהות היהודית

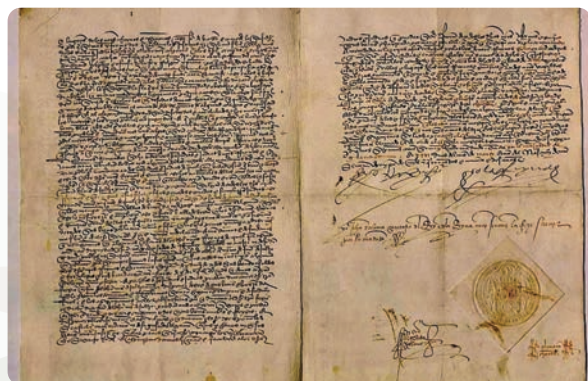
פרדיננד מאראגון ואיזבלה מקסטיליה – הידועים כ"המלכים הקתוליים" – שלטו בספרד במאה ה-15 ונחשבים לדמויות מפתח בהפיכתה לממלכה מאוחדת, קתולית ואימפריאלית. איחוד ממלכותיהם בנישואין (1469) סלל את הדרך לסיום שלטון האסלאם בחצי האי האיברי וליצירת מדינה ריכוזית חזקה. כיבוש גרנדה ב-1492, סיום הרקונקיסטה, גירוש היהודים, יציאת קולומבוס לאמריקה והקמת האינקוויזיציה – כל אלה התרחשו בעשור אחד תחת שלטונם, והטביעו חותם עולמי.

פרדיננד ואיזבלה גם הקימו את **האינקוויזיציה הספרדית**, במטרה לזהות ולרדוף מומרים שנחשדו בהמשכת קיום מצוות היהדות בסתר. לא רק הגירוש הפיזי התרחש – אלא גם ניסיון למחוק תרבות, אמונה ושייכות.

בתקופתם, שימשו יהודים בכירים כיועצים כלכליים ומדיניים: אברהם סניור היה גובה המסים הראשי של קסטיליה ודמות מפתח

בקרב המלכים; דון יצחק אברבנאל היה שר האוצר של קסטיליה ומקורב למלכה איזבלה עצמה. לשני האישים הללו הייתה גישה ישירה למלכים וניסיון להשפיע על החלטותיהם – אך למרות מעמדם, הם לא הצליחו למנוע את הגזרה. אברבנאל אף הציע סכומי כסף עצומים לביטול הגירוש – אך נדחה. שני האישים, למרות קרבתם, חוו את אחד המשברים הרוחניים והלאומיים הקשים בתולדות עמם.

ההחלטה לגרש את יהודי ספרד התקבלה בעיצומו של תהליך מואץ של טיהור דתי וחברתי – רצון ליצור עם נוצרי טהור. גזירה זו, שעקרה קהילות שלמות והרסה עולם תרבותי, נחרטה בתודעה היהודית כנקודת שבר אך גם כנקודת עמידה ונאמנות.

בפקודת גירוש היהודים מספרד, עליה חתומים פרננדו השני מלך ארגון ואשתו המלכה איזבלה, כתוב (בין השאר):

כידוע, יש במלכויותינו כמה נוצרים רעים שהתייחדו וכפרו באמונתנו הקתולית הקדושה, והסיבה העיקרית לכך היא הקשרים בין יהודים לנוצרים...
לכן, אנו, בהתייעצות עם כמרים בכירים, ועם האצולה הגבוהה של מלכותנו, ועם אנשים אחרים בעלי מצפון וידע מן המועצה העליונה שלנו, ולאחר שדנו בכך רבות, הסכמנו לצוות לגרש את כל היהודים והיהודיות ממלכויותינו ושהם לעולם לא יורשו לחזור..."

צו הגירוש, שניתן ב-31 במרץ 1492 על ידי פרדיננד ואיזבלה, בוטל **רק ב-16 בדצמבר 1968**, על ידי ממשלתו של פרנסיסקו פרנקו, בתגובה לרצון לתקן את העוול ההיסטורי בעקבות החלטות **ועידת הוותיקן השנייה**.

למחשבה:

פרדיננד ואיזבלה אינם רק דמויות של שלטון וכוח – הם גם דמויות שמזמינות אותנו לחשוב על היחסים בין שלטון, מוסר ומיעוטים. ההתמודדות של יהודי ספרד עם מדיניותם – דווקא כשהם חלק ממעגלי ההשפעה – ממחישה את השבר שבין קרבה פוליטית לנאמנות רוחנית.

רשמים, מחשבות והגלגלים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילת בית הספר שלי

יום שלישי, 22/7/25 כ"ו תמוז תשפ"ה

קורדובה

קורדובה - לב התרבות והזהות של תור הזהב

קורדובה, בירת חבל אנדלוסיה לשעבר, הייתה אחת הערים המשגשגות ביותר באירופה תחת שלטון האימפריה המוסלמית. במאה ה-10 הייתה למרכז עולמי של מדע, פילוסופיה, רפואה ותרבות. חיו בה נוצרים, מוסלמים ויהודים בדו-קיום מורכב. קורדובה הייתה ערש הולדתם של ענקי הרוח היהודית, ובראשם **הרמב"ם** - רבי משה בן מימון - מההוגים החשובים ביותר בתולדות העם היהודי. הרמב"ם נולד בעיר בשנת 1138 וחי בה עד בריחתו בעקבות רדיפות מוסלמים קיצוניים. הרובע היהודי העתיק של קורדובה משמר עד היום את סמטאות האבן שבהן פעלו חכמים, סופרים, משוררים ומדענים יהודים בתקופת תור הזהב. בתי הכנסת, לוחות הזיכרון ודמותו של הרמב"ם הפזורים בעיר - מעידים על עומק ההשפעה היהודית בעיר.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

בעיני הרב זקס, קורדובה, עירו של הרמב"ם, מייצגת שיא של זהות יהודית פורחת בלב עולם מגוון. בעיני הרב זקס, זו עדות לכך שיהדות חזקה יוצרת דיאלוג, לא הסתגרות.

הוא כותב: "In the face of difference, the Jewish response is not withdrawal but engagement"

נוכח השוני, התגובה היהודית איננה הסתגרות - אלא מעורבות" תור הזהב בספרד מדגים כיצד חיי תורה יכולים לשגשג דווקא מתוך מפגש בין תרבויות. קורדובה מזמינה אותנו לשאול: מהי אחריותנו כמובילי זהות בעולם מגוון?

רעיון למנהיג חינוכי

האם בית הספר שלי הוא "קורדובה קטנה"? מקום של חוכמה, דיון, מורשת ופתיחות? **מה אני עושה כדי שהתלמידים יכירו את עולמם, יזהו את שורשיהם ויפעלו מתוך תחושת שליחות ולא רק מתוך הכנה לבחינה?**

המסגד-קתדרלה של קורדובה (Mezquita-Catedral de Córdoba)

המסגד-קתדרלה הוא אחד האתרים המרשימים ביותר בספרד ובאירופה כולה, המסגד-קתדרלה של קורדובה הוא מופת לאדריכלות אסלאמית: מבנה מרהיב עם מאות עמודים, קשתות סוס פרסה ועיטורים גאומטריים. הוא משלב מסגד מוסלמי

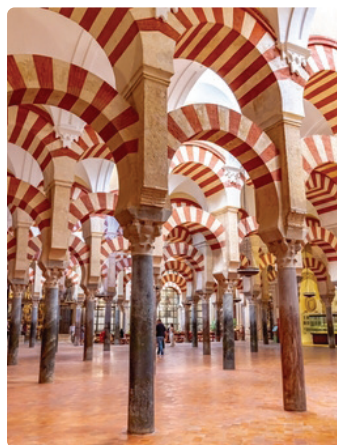
וקתדרלה נוצרית, עדות חיה למפגש, לעיתים מורכב ולעיתים מפרה, בין תרבויות, דתות ועידינים. המבנה החל את דרכו כמקדש פגאני, הוסב למסגד איסלאמי מהמפוארים בעולם במאה ה-8 תחת השלטון המוסלמי, ולאחר הרקונקיסטה הפך לקתדרלה נוצרית. עמודיו הרבים והקשתות האדומות-לבנות מסמלים את ריבוי הפנים של ההיסטוריה המקומית. יהודי קורדובה חיו בתקופת תור הזהב של יהדות ספרד, וגדולי הרוח שפעלו בה – ובראשם הרמב"ם – יכלו לקיים דיאלוג תרבותי עשיר עם המוסלמים והנוצרים. המקום מזכיר תקופה של סובלנות יחסית, יצירה אינטלקטואלית ושיתוף פעולה, גם אם בתוך מציאות מורכבת.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

הרב זקס ראה במפגש הבין-דתי והבין-תרבותי קריאה לעולם החינוך: "היהדות היא לא דת של הסתגרות, אלא של מעורבות... של מחויבות לזהות שהיא לא מתגוננת אלא מאירה (מתוך האתר של הרב זקס). במעשיו הוא נפגש עם כל מנהיגי הדתות וקיים דיאלוג עימם ללא חשש.

רעיון למנהיג חינוכי

המסגד-קתדרלה מסמל עבורנו כמנהיגים חינוכיים את האפשרות לראות את ה"אחר" לא כאיום – אלא כהזדמנות. הוא מלמד שהמרחב המשותף אינו בהכרח ויתור על זהות – אלא חיזוק שלה מתוך בירור, דיאלוג ואמונה בערך של תרבותך. **במרחב הבית ספרי – צרו מרחבים של שייכות גם כאשר יש שוני.** הפכו את המפגש למנוף לצמיחה ולא לחשש מהתפוררות הזהות.

הרובע היהודי בקורדובה וכיכר יהודה הלוי

הרובע היהודי בקורדובה (Juderia) הוא מן הרובעים השמורים והמרשימים ביותר בספרד. סמטאותיו הצרות, הבתים הלבנים עם החלונות המעוטרים, והאווירה העתיקה משמרים את רוח תור הזהב של יהדות ספרד. כאן חיו ופעלו חכמים דגולים – ביניהם הרמב"ם ויהודה הלוי – והאזור כולו היה מרכז אינטלקטואלי, רוחני וקהילתי עבור יהדות ספרד בימי הביניים.

כיכר יהודה הלוי, המוקדשת למשורר וההוגה הגדול, ממוקמת בלב הרובע, ומשמרת את זכרו של מי שכתב בכאב ובגעגוע לירושלים, גם בעת ששגשג פיזית ורוחנית בקורדובה. הכיכר מסמלת את המתח בין חיים בגולה לבין כיסופי שיבה וציון, ומעלה שאלות של זהות, שייכות ונאמנות.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

הרב זקס לימד שהמנהיגות היהודית שואבת את כוחה מן הזיכרון ההיסטורי והברית שבין הדורות. הרובע היהודי, השוכן בלב קורדובה, אינו רק אתר תיירות אלא "עדות חיה" לעולם שהיה – ולשאלות שעדיין נשאלות. בתרגום מאנגלית כתב כך: מנהיגות חינוכית אמיתית מחזקת את הזהות דרך זיכרון מודע ומחויב – לא הסטת תשומת הלב מן העבר, אלא הבנייה מתוך הברית עם הדורות.

רעיון למנהיג חינוכי

מרחב שמכבד זיכרון – בניית זהות דרך נוכחות פיזית, כיכר יהודה הלוי מעלה את שאלת "מה אנו בוחרים להנציח?" **איך מעוצבים המרחבים בבית הספר – האם הם מבטאים ערכים, דמויות, שורשים? מהו ה'זיכרון החינוכי' של קירות ביה"ס?**

כיכר טבריאדס (Plaza de Tiberiades) ופסל הרמב"ם

כיכר טבריאדס – טבריה שבלב הרובע היהודי בקורדובה, ספרד, מנציחה את אחד מענקי הרוח של העם היהודי – הרמב"ם (רבי משה בן מימון), שנולד בעיר זו בשנת 1138. בכיכר מוצב פסלו של הרמב"ם כשהוא אוחז בידו ספר – סמל לחכמתו ולפועלו כאיש הלכה, רופא, פילוסוף ומנהיג קהילה.

הכיכר נקראת על שם העיר טבריה – מקום מנוחתו של הרמב"ם – ובכך נרקם חוט סמלי בין הגלות לבין ארץ ישראל. היא הפכה לאתר ציון משמעותי עבור המבקרים המבקשים להתחבר לשורשים יהודיים בספרד, ולזכרו של מי שליכד תורה, מדע ואמונה לרעיון אחד.

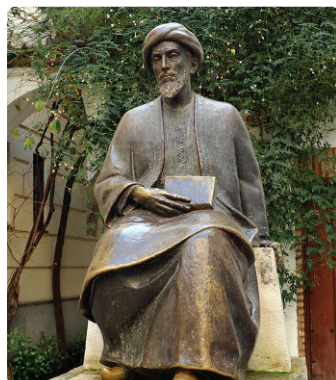
פסל ברונזה של רבי משה בן מימון (הרמב"ם) ממוקם בכיכר בלב הרובע היהודי בקורדובה. הפסל, מעשה ידיו של הפסל אמאדאו אולמוס רואיז, הוצב בשנת 1964 לציון 760 שנים למותו של הרמב"ם. הפסל מציג אותו יושב עם ספר בידו – סמל לחכמתו הרב תחומית – והוא מזמין מבקרים לגעת בבגדיו כפעולה סימבולית של תשואה ואיחוד עם מורשתו.

על פי המסורת היהודית, רבי משה בן מימון (הרמב"ם) נפטר ב-1204 בפוסטאט (מצרים) אך הובל ונקבר בטבריה – "חוף כנרת" – זמן קצר לאחר מותו אתר הקבורה,

שנבנה מחדש במאה ה-20, הפך לאתר עליה לרגל שבו מתפללים ומבקרים מכל רחבי העולם.

היבט חינוכי בהשראת כתיבי הרב זקס

הרב יונתן זקס ראה ברמב"ם דגם מנהיגות נצחי. לדבריו: "הרמב"ם לא רק ידע את רזי התורה – הוא ידע לדבר את שפת הזמן מבלי לאבד את קול הנצח." (הרב זקס בלשון עתיד, Future Tense, עמ' 172). עבור זקס, הרמב"ם הוא דוגמה כיצד יהודי יכול לעמוד על ברכי מסורתו, אך לפסוע בביטחון גם באולמות המדע והפילוסופיה. זו ההנהגה שעליה דיבר זקס – מנהיגות של זהות נצחית עם תודעה אוניברסלית. הכיכר, במובן זה, מסמלת לא רק זיכרון של איש עבר – אלא קריאה להנהגה יהודית עמוקה ורלוונטית בכל דור, לא רק לשמר מסורת, אלא להפוך אותה לרלבנטית, עמוקה ומובילה.

רעיון למנהיג חינוכי

הרמב"ם לא הסתפק בדיעה. הוא תרגם אותה לעשייה, לריפוי, למנהיגות. כמוהו, כל מנהל יהודי בדורנו מוזמן לראות את פסלו לא כפסל דומם – אלא כתזכורת יומיומית לשאלה: כיצד אני מחזיק בזהותי, לא כהיסטוריה – אלא כהוראה חיה? מהו הספר שאתה מחזיק בידך כמנהל? – אילו ערכים מובילים את החלטותיך? האם תלמידך רואים בכך דמות של ידע בלבד – או דמות של זהות ושל שליחות?

רשמים, מחשבות והגיונים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

בית הכנסת העתיק של קורדובה – סינאגוגה 1315

בית הכנסת נבנה בשנת 1315 על-ידי אדריכל יהודי בשם יצחק מוחב, בלב הרובע היהודי בקורדובה, ברחוב Calle Judíos. הוא אחד משלוש בתי הכנסת מהמאה ה-14 ששרדו בספרד, ושימש את הקהילה עד צו הגירוש ב-1492. המבנה מולא בעיטורים בסגנון מודיאח'רי (Mudéjar), עם קשתות, גילופים גאומטריים והמצבות עבריות הקיימות עד היום. לאחר הגירוש שימש כמוסד רפואי, כבית ספר, ובהמשך התגבש כאתר מורשת ופועל כמוזיאון מאז שנת 1985.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

הרב זקס הדגיש מי שחרש זהות בתוך סביבה זרה, מטפח ערכים גם כשהם נבדלים. בעקבות רעיונות מתוך Future Tense, הוא כתב ש"קהילה יהודית לא צריכה להתפשר – אלא לחרוש את זהותה בתוך המרחב הכללי, גם אם הוא לא רואה אותה" (מתוך שיחה ברבנות הראשית, 2019). בית הכנסת מציע דוגמה חיה לזה: מבנה מבודד אך מלא חן ועומק – לא מתוך פחד אלא מתוך גאווה מיוחדת. היכולת לחיות בזהות כפולה – יהודית ואוניברסלית "היהודים היו העם הראשון שנשא זהות כפולה – של שייכות דתית ולאומית, ושל מחויבות למוסר אוניברסלי" (מתוך "רידקלית אז, רידקלית עכשיו").

רעיון למנהיג חינוכי

בבית הכנסת הזה ישבו חכמים כמו הרמב"ם (שחי בעיר), אשר כתבו בערבית פילוסופיה כללית ובלשון הקודש הלכה יהודית. זהו ביטוי לזהות עשירה שאינה מתביישת בקיום היהודי תוך דיאלוג עם התרבות הסובבת. האם אנו מחנכים את תלמידינו להיות בעלי זהות יהודית ברורה מבלי לפחד מהעולם הכללי?

קסה ספרד – בית הזיכרון של קורדובה

Casa de Sefarad שוכן בלב הרובע היהודי של קורדובה, לא רחוק מבית הכנסת העתיק. זהו **בית זיכרון חוויתי-זהותי**, המוקדש כולו להנצחת חיי הרוח, התרבות והחברה של יהדות ספרד – במיוחד בתקופת **תור הזהב**. הבית אינו מתפקד כמוזיאון שקט, אלא כמרחב חי שמארח **פיוטים, סיפורים, כתבי חכמים, מנהגים, מוסיקה וכלים מסורתיים** – ודרכם מבקש לבטא את עומק זהותם התרבותית-יהודית של יהודי ספרד. קסה ספרד איננו רק בית זיכרון ליהדות ספרד – הוא גם שיר געגועים חי לעולם שבו יהדות, אסלאם ונצרות פעלו זה לצד זה, בתקופה שזכתה לכינוי "תור הזהב של ספרד". התרבות האנדלוסית הייתה תרבות של שירה, מוסיקה, פילוסופיה, דקדוק, רפואה ותיאולוגיה – ובתוכה שגשגה יהדות עשירה, משכילה ומקיימת.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

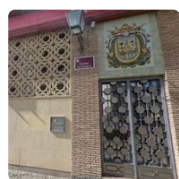
"המוזיקה היא קולה של הנשמה – וכשהיא יהודית, היא גם זיכרון וגם תפילה". פיוט כשפה של נשמה "המוזיקה היא שפת הנשמה; והיא יכולה לחצות גבולות של זמן, תרבות ודת." (הרב זקס, שיחה על שירת הלויים) **הפיוט האנדלוסי הוא שפה זהותית עמוקה – אך גם גשר לעולם. כיצד אנו הופכים את הפיוט לא רק לחומר לימוד – אלא לכלי של זהות ורגש?**

רעיון למנהיג חינוכי

בקסה ספרד משולבים פיוטים אנדלוסיים של ר' שלמה אבן גבירול, ריה"ל, ושירת רמב"ם – שנכתבה כתגובה רוחנית עמוקה לתקופה. פיוט ומוזיקה כשפת זהות עמוקה. כיצד משולבת מוזיקה חיה, פיוט, או קול אישי בלמידה בבית הספר – לא כאירוע, אלא כתשתית זהותית? מהם הכלים שבית הספר נותן לתלמיד להכיר, לזהות ולהתרגש מעולמות תרבותיים שונים?

ביתו של חסדאי אבן שפרוט – מקום שההיסטוריה היהודית נושמת בו בין האבנים

במרכזה של קורדובה העתיקה, לא רחוק מהרובע היהודי וליד סמטאות הצפופות בהן פעלו חכמי תור הזהב, ממוקם האתר המיוחס לביתו של חסדאי אבן שפרוט – המדינאי היהודי הדגול של המאה ה-10. הבית אינו בנוי כיום במתכונתו המקורית, אך במקום נשמרו ממצאים ארכיטקטוניים ומבנה שמנציח את דמותו. במקום נמצאים: לוח זיכרון יהודי-ספרדי המוצב סמוך למבנה עם שמו ותיאור פועלו, חצר פנימית בסגנון אנדלוסי מסורתי, סמיכות מרגשת לבית הכנסת ולמרכז קסה ספרד – כאילו ביתו עוד נוכח בדופק הקהילתי של העיר. הסמטאות שבהן שכן ביתו שומרות עד היום על המבנה המורכב של העיר רבת-תרבותית, ובהן אפשר לדמיין את חסדאי צועד מדי בוקר מארמון הח'ליף – בחזרה לביתו, שהיה גם מקום של זהות יהודית חיה ושל אחריות ציבורית. ביתו של חסדאי אינו רק בית מגורים – אלא סמל חינוכי לעמדה יהודית במרחב ציבורי.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס | היכולת לשלב עוצמה ציבורית עם מחויבות יהודית: "היהודים לא שלטו על ממלכות – אך עיצבו את הרוח של הדורות" (רדיקלית א), רדיקלית עכשיו), חסדאי היה בעמדת כוח – אך לא שכח את שורשיו. הוא לא יותר על יהדותו כדי להתקדם – אלא ראה בה שליחות. האם אנחנו מחנכים את תלמידינו לראות את ההצלחה לא כוויתור על זהות – אלא כביטוי לה? **דיפלומטיה יהודית** – חוכמה מוסרית בעולם מורכב "היהדות קוראת לנו להיות אור לגויים לא מתוך עליונות – אלא מתוך דוגמה". (לרפא עולם שבור) חסדאי ניהל שיח תרבותי, פוליטי ורוחני – אך לא ממקום של עוצמה אלא של ערכים, מוסר ושיקול דעת. האם אנו מחנכים ליכולת להוביל שיח – גם כשאנחנו מיעוט? גם כשיש פיתויים לוותר?

רעיון למנהיג חינוכי | "ביתו של יהודי גדול – בלב העולם" האם גם בית הספר שלנו הוא "ביתו של חסדאי"? מקום שבו אפשר גם לחלום בגדול, גם לשמור על זהות, וגם לפעול בעולם. אילו "בתים" אנחנו בונים לתלמידים שלנו – שמאפשרים זהות וגשר לעולם?

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילות בית הספר שלי

יום שלישי:

דמויות מן המסע

פנים מהעבר - השראה לעתיד

רבי משה בן מימון – הרמב"ם (1138–1204)

הרמב"ם, מחשובי ההוגים, הפוסקים והמדענים בתולדות העם היהודי, נולד בקורדובה שבספרד המוסלמית. בילדותו חווה את רדיפות המוסלמים הקנאים, וברח עם משפחתו למרוקו ומשם לארץ ישראל, ולבסוף השתקע בפוסטאט שבמצרים, שם חי ופעל עד מותו.

הרמב"ם היה תלמיד חכם עצום, אך גם רופא מפורסם, פילוסוף, מדען, ואיש ציבור. הוא שימש כרופא החצר של הסולטאן המצרי, אך במקביל כיהן כראש הקהילה היהודית וכתב תשובות הלכתיות לקהילות יהודיות ברחבי העולם.

יצירתו המרכזית "משנה תורה" נחשבת לאחד מהקודקסים ההלכתיים השיטתיים החשובים בתולדות היהדות. היא כתובה בעברית בהירה ומסודרת לפי נושאים, במטרה לאפשר לכל יהודי ללמוד הלכה ללא תלות בתלמוד.

ספרו "מורה נבוכים" נכתב בערבית יהודית ומהווה חיבור פילוסופי שמבקש לגשר בין האמונה הדתית לעקרונות הרציונליים של אריסטו.

הרמב"ם התמודד עם שאלות של אמונה ומשבר, של אחריות מוסרית ושל הנהגה רוחנית – וניסה לעצב יהדות המתמודדת עם אתגרי הזמן. הוא האמין בשילוב של מסורת עם תבונה, של הלכה עם מדע, ושל רוח עם אחריות אנושית.

השפעתו של הרמב"ם חוצה עדות, דורות ותחומים – והוא נחשב לדמות מופת גם בעידן המודרני.

פנים מהעבר – השראה להווה

הרמב"ם לימד אותנו שמנהיגות יהודית מחייבת שילוב של עומק רוחני, חשיבה רציונלית ומחויבות מוסרית. בעיני הרב זקס, הוא דמות מופת לזהות יהודית המשלבת נאמנות למסורת עם פתיחות לעולם. הרמב"ם לא רק כתב – הוא הנהיג. מתוך משברים הוא יצר משמעות, מתוך תורה – דרך חיים. גם היום, דמותו מזמינה אותנו לחנך ללקיחת אחריות, לדיוק מוסרי ולחיים של עומק וזהות.

מנהיג חינוכי בן זמננו יכול לשאוב מהרמב"ם את היכולת לראות את הפרט בתוך הכלל, ולפעול מתוך אחריות מוסרית עמוקה. לא די לדעת את ההלכה או המדיניות – עליך להבין את נפש התלמיד. לא מספיק להוביל מוסד – עליך להוביל תרבות של עומק, זהות, חמלה ותבונה. **הרמב"ם מציב בפנינו קריאה: לבנות בתי חינוך שמרפאים לא רק ידע – אלא גם נפש.**

חסדאי אבן שפרוט - "שליח בין עולמות - נאמן לעמו, שגריר לעולם"

חסדאי אבן שפרוט (910-970), ממנהיגי יהדות ספרד בתקופת תור הזהב, היה איש אשכולות יוצא דופן ששילב חוכמה, זהות יהודית עמוקה והשפעה מדינית נדירה. הוא נולד בקורדובה - עיר בירה תרבותית של ספרד המוסלמית - ובה עוצב עולמו. כבר בצעירותו נודע כעילוי בלשונות, ברפואה ובתורה. בזכות כישרונו הרפואי, מונה לרופא החצר של הח'ליף עבד א-רחמן השלישי, ובהמשך ליועצו המדיני הבכיר ולראש מערך הדיפלומטיה של הח'ליפות. בכך הפך לאחד מהיהודים הראשונים בהיסטוריה שניהלו מדיניות חוץ ברמה בין-לאומית.

לצד מעמדו הרם בארמון, שמר חסדאי על מחויבותו לזהותו ולקהילתו. הוא חיזק את מוסדות התורה בקורדובה, מינה את רבי משה בן חנוך לראש הישיבה, וייסד למעשה את מה שעתיד להיקרא תור הזהב של יהדות ספרד. הוא כתב מכתבים לקהילות יהודיות במזרח ובמערב, פעל לאיחוד הקהילות ושלח אגרת מפורסמת אל מלך ממלכת כוזר, בתקווה למצוא אומה יהודית ריבונית.

קורדובה, שבה פעל ולמד, שימשה בעבורו גם בית וגם זירה ציבורית. סמטאות הרובע היהודי והמרכז התרבותי-אינטלקטואלי של העיר היוו עבורו מרחב שבו ניתן לחלום ולהשפיע - לא מתוך ויתור על הזהות, אלא מתוך נאמנות עמוקה לה.

דמותו של חסדאי מהווה דוגמה נדירה ליהודי שפועל מתוך מסורתו, אך לא מסתגר בתוכה. הוא חי ופעל בלב התרבות הכללית, אך נשא על גבו את עמו. חזונו, פועלו ואומץ זהותו ממשיכים לשמש השראה לכל מי שמבקש לשלב בין חכמה, שירות ציבורי, זהות וייעוד.

פנים מהעבר - השראה להווה

חסדאי חי ופעל בלב התרבות האנדלוסית של קורדובה, אך שמר על זהות יהודית עמוקה. כרופא החצר ושר החוץ של הח'ליף, פעל בזירה הבין-לאומית - אך לא שכח את עמו: הוא הקים ישיבות, תמך בחכמים, ושלח מכתבים לקהילות רחוקות. הוא מהווה דגם למנהיג הפועל בעולם פתוח - מבלי לוותר על שורשיו. חסדאי לא עזב את עמו כשנכנס לארמון - הוא לקח את עמו איתו.

בתוך קירות בית הספר, המנהל יכול להרגיש לפעמים רחוק מהחזית הלאומית - אבל הוא זה שמחנך את דור שליחי הציבור הבא.

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילת בית הספר שלי

רענ'ס, מחשבות והעזרים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

רע'ים, מחשבות והעלולים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

יום רביעי, 23/7/25 כ"ז תמוז תשפ"ה

לוסנה, גרנדה

לוסנה – עיר יהודית עצמאית בלב אנדלוסיה

לוסנה (בספרדית: Lucena; בספרות התורנית מכונה אליסנה) היא עיר בדרום ספרד, במחוז קורדובה, באנדלוסיה, 60 ק"מ דרומית מזרחית לקורדובה. הייתה במאות ה-9–12 אחד המרכזים היהודיים החשובים באנדלוסיה. העיר נקראה בפי המוסלמים "אליהוד" – כינוי ששיקף את העובדה שתושביה כמעט כולם היו יהודים, והיא נוהלה בפועל כעיר יהודית אוטונומית.

העיר נקראה במקור אליאוסנה (Eliosana או Eli Ossana) וייתכן ששמה הוא שיבוש של המילים "אלי הושע-נא" בעברית. בלוסנה התקיימה ישיבה חשובה, ובראשה עמדו גדולי תורה כמו הרי"ף (רבי יצחק אלפסי) ותלמידו רבי יוסף אבן מיגאש.

ב-1148 נכבשה העיר בידי כוחות אל-מוראביטון, והקהילה היהודית נפגעה קשות. מוסדות התורה קרסו, וחכמים רבים עזבו. בהמשך, עם הרקונקיסטה הנוצרית, נעלמה הקהילה לחלוטין, ובגירוש ספרד (1492) תמה נוכחות יהודית רציפה בעיר. בגירוש ספרד התפזרו תושבי העיר למדינות צפון אפריקה ומדינות אירופה, וחלקם חזרו לארץ ישראל. בשנים האחרונות התגלו בעיר שרידי בית קברות יהודי קדום מהגדולים בספרד, והחלה הכרה מחודשת במורשתה היהודית הענפה.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

יצירת מוסדות זהותיים – לא רק מענה לצרכים: "המוסדות היהודיים – המשפחה, הקהילה, בית הכנסת, בית המדרש – עוצבו על ידי יהודים שלא היו נתונים לשליטה על קרקעות או מדינה, ולכן יצרו מרחבים משלהם כדי להמשיך ולחיות חיים של משמעות" (לרפא עולם שבור, עמ' 94–95 במהדורה העברית). כלומר, המוסדות אכן נבנו כתגובה למציאות – אך לא כתגובה של חולשה, אלא כביטוי לאמונה ולשאפייה. לוסנה לא חיכתה שיגיעו משברים כדי לבנות – היא בנתה מתוך שגשוג. **האם אנו יוזמים בנייה מוסדית וזהותית מתוך חזון – או מגיבים למשברים?**

רעיון למנהיג חינוכי

קהילה שלומדת מתוך עצמה: לוסנה לא חיכתה שיביאו לה תורה מבחוץ – היא בנתה מתוכה ישיבה, תלמידי חכמים, מרכז רוחני שמשך אליו רבים. מהעיר הזו יצאו פוסקים, תלמידים, וחיבורים שעיצבו את יהדות ספרד כולה. זהו מודל של למידה פנימית, לא תלויה הקשר – אלא מושרשת בזהות. **האם הצוות שלי ותלמידיי מרגישים שאנחנו "מייבאים" זהות – או מפתחים מתוך עצמנו תהליך חינוכי בעל שורש?**

ישיבת הרי"ף בלוסנה – אקדמיה תלמודית

הישיבה שפעלה בלוסנה בראשות הרי"ף לא הייתה רק מוסד לימוד – אלא מהווה דגם מוקדם של **אקדמיה תלמודית מערבית**, שהתבססה על מבנה מוסדי ברוך, שיטת לימוד עקבית, הנהגה תורנית, וכתיבה הלכתית שיטתית. הישיבה השכיחה לחבר בין עומק תלמודי לבין הובלה ציבורית רחבה, תוך שהיא בונה תודעה מוסדית של המשכיות, יצירת תלמידים ומנהיגים ממשיכים בעלי השפעה. היא לא צמחה מתוך מצוקה – אלא מתוך שאיפה לבסס מרכז של תורה וזהות בלב הגולה.

היבט חינוכי – בהשראת כתביו של הרב זקס

כל משפחה יהודית היא מילה, כל קהילה – משפט, והעם היהודי בכל נקודת זמן מהווה פסקה. ואילו העם היהודי לדורותיו יוצר סיפור – הסיפור המוזר והמפעים ביותר בדברי ימי האנושות" (מתוך האתר של הרב זקס).

הישיבה בלוסנה אינה רק בית מדרש – היא מוסד קהילתי שבנה זהות, המשכיות וסיפור משותף. זקס מדגיש שכל קהילה היא "משפט" בתוך הסיפור הגדול של העם. הישיבה של הרי"ף יצרה קהילה של תלמידים, של תורה, של מסורת – והחלה לכתוב את הפסקה הספרדית בתולדות ישראל. האם בבית הספר אני יוצר "משפט" – כלומר קהילה עם שפה, סיפור וזהות – ולא רק מקום שבו מתקיימים שיעורים ומעבירים חומר.

בית קברות בעיר לוסנה: שפה שחרותה באבן – זיכרון חי ליהדות גאה

האתר התגלה בשנת 2006 בסמוך לכביש סובב לוסנה, בעת חפירת תשתיות. נמצאו כ־346 קברים – חלקם עם ניקבים צדדיים, היקבציים או עם קוביות עליונות, והקבר הוותיק ביותר מתוארך כבר למאה ה-8, בעוד עיקר הקבורה בשיאה התרחש במאות ה-10–11.

בלוסנה התגלו כתובות קבורה וממצאים אפיגרפיים נדירים בשפה העברית, הכתובות כתובות בעברית ברורה, חלקן בשילוב לשון ארמית, ומשקפות **שפה חיה, קהילה מושרשת ותחושת זהות עמוקה**. הן כוללות שמות פרטיים, תאריכים, פסוקים ותארי כבוד – המלמדים על מעמד החכמים, הדמויות והמשפחות בעיר.

ייחודן של הכתובות בלוסנה הוא בכך שהן **נמצאו כמעט בשלמותן**, חקוקות באבן, ומעידות לא רק על מוות – אלא על **חיים יהודיים עשירים, עצמאיים ובטוחים בזהותם**. השימוש בעברית בסביבה מוסלמית־אנדלוסית הוא ביטוי לעוצמה תרבותית פנימית, ולא רק למסורת לשונית.

בשנת 2011 הוחלט לקבור מחדש את הגלויות בהתאם למסורת יהודית, מ-2013 ועד עתה המקום פתוח למבקרים: הוקמו חומת זיכרון, "כותל המעטפות" (המקביל לכותל המערבי), ופאנלים המספרים על בית המדרש בלוסנה, הקהילה והמורשת.

רשמים, מחשבות והגיונים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

כח'ם, מחשבות והלזים אישיות

רעיונות לקהילת בית הספר שלי

גרנדה שוכנת בדרום ספרד, למרגלות הרי הסיירה נבדה. בימי הביניים הייתה בירת ממלכת האיסלאם האחרונה שנותרה על כנה לאחר נפילת יתר ממלכות האנדלוסיה. העיר הפכה למוקד של תרבות, מדע, שירה ופילוסופיה – והיא נודעת במיוחד בזכות **ארמון אל-חמרה** המרשים.

במהלך המאות ה־11–15 התקיימה בגרנדה קהילה יהודית תוססת. יהודים שירתו כמשוררים, רופאים, מתמטיקאים ואנשי ממשל בחצרות המוסלמיות. **שמואל הנגיד**, גדול המדינאים היהודים של תקופת אנדלוסיה, חי ופעל בה, ושירת כוזיר (שר בכיר) בממלכה.

עם גירוש ספרד בשנת 1492 – שנחתם דווקא בארמון אל-חמרה – באה הקהילה לסיומה.

היבט חינוכי בהשראת כתבי הרב זקס

"התקופה הזו של אנדלוסיה, תחת שלטון מוסלמי נוח, לא הייתה רק אחת התקופות הבולטות של דיקיום ('קונוויבנסיה') – אלא גם אחת מהתקופות הפוריות ביותר מבחינה אינטלקטואלית ורוחנית בכל ימי הביניים." (מתוך ראיון של הרב זקס עם עכבר אחמד על יחסי יהודים־מוסלמים, rabbisacks.org)

דבריו של זקס מתארים את אנדלוסיה כמודל של יצירה אינטלקטואלית ורוחנית משותפת, שבה יחד עם אחרים נוצרת תרבות פורייה של למידה, הקשבה וחדשנות. גרנדה הייתה חלק ממורשת זו – מקום שבו יהודי כמו שמואל הנגיד או ר' משה אבן עזרא יכלו לגדול בתוך עולם עשיר, פתוח אבל נאמן למסורת. חינוך שמאמין שדיקיום תרבותי יכול לעודד למידה עשירה וזהות חזקה.

כיצד אני מעצב בבית הספר מרחב שותפות תרבותית – שבו התלמיד לא רק לומד, אלא גם יצירתי ומחובר לזהותו בתוך מפגש עם האחר?

רעיון למנהיג חינוכי

גרנדה מספרת את סיפורה של קהילה יהודית שחיה בתוך מציאות מורכבת – מצד אחד שגשוג, מצד שני שבר. היהודים השתלבו בתרבות המקומית, אך שמרו על שפה, תורה וזהות יהודית איתנה. העיר היא גם סמל של פרידה – ממנה נחתם צו הגירוש.

האם אנו מחנכים את תלמידינו לזהות שמסוגלת לשגשג ולהישמר גם בתרבות עשירה – אך זרה? האם אנו מדגישים את הזיכרון גם כאשר הוא מעורב באובדן?

ארמון אלהמברה – פאר תרבותי ומקום של פרידה

 ארמון אלהמברה (Alhambra) בערבית: الحمراء – "האדומה" הוא אחד הסמלים הבולטים ביותר של התרבות האנדלוסית. הוא נבנה במאות ה-13–14 על ידי שליטי ממלכת נסריד – הממלכה המוסלמית האחרונה שנותרה בדרום ספרד.

הארמון משלב אולמות שירה, גני מים, כיתובים קליגרפיים מהקוראן, וכן עיטורים גיאומטריים מורכבים שמבטאים את המתח בין חומר לרוח. הוא נחשב **אחד מפלאי האדריכלות האסלאמית** – ומושך אליו מאות אלפי מבקרים מדי שנה.

בארמון זה נחתם בשנת **1492** צו הגירוש של מלכי ספרד, פרדיננד ואיזבלה, שגירש את יהודי ספרד מארצם. לפיכך, אלהמברה איננו רק סמל לפאר התרבותי – אלא גם **מקום של שבר היסטורי כואב בתולדות העם היהודי**.

המסורת היהודית זוכרת את זה כיום של פרידה קשה מקהילות ספרד המפוארות. גרנדה, עיר שבה תרבות מוסלמית פורחת לצד קהילה יהודית משגשגת, הייתה סמל לדו־קיום תרבותי פורח. במקום שבו פעלו חכמים כמו שמואל הנגיד ומִלְכֵי רוּח, נחתם גם צו הגירוש ב-1492, המשלים סיפור של עצמה ופרידה כאחד.

היבט חינוכי בהשראת כתיבי הרב זקס

הרב יונתן זקס מחזק את ההבנה הזו באמרתו: "כדי להגן על מדינה, אתה צריך צבא. אבל כדי להגן על זהות, אתה צריך בית ספר": "To defend a country, you need an army. But to defend an identity, you need a school."

Radical Then, Radical Now, p. 156

המציאות ההיסטורית של גרנדה ממחישה את העיקרון: גם מקום של שפע תרבותי עלול לאבד את זהותו אם לא נטפח חינוך פנימי שהוא יסודו. חינוך פנימי ומוסדי – בית ספר – הוא יסוד ההגנה על זהות לאומית ורוחנית.

רעיון למנהיג חינוכי

היכולת **להכיר בתרבות הסובבת**, להוקיר אותה – אך לא לאבד את העצמיות שלנו בתוכה. האם אנו מחנכים את תלמידינו לאהוב תרבות כללית – אך לא לאבד בתוכה את הזהות והייחוד? האם אנו בונים בתלמידים עומק כזה שגם אם יגיעו ל"שיאים", לא יאבדו את עצמם?

אולם השגרירים - ארמון אלהמברה

אולם השגרירים הוא האולם המרכזי והמרשים ביותר בארמון נסריד שבאלהמברה. הוא שוכן בתוך **מגדל קומארס** הגבוה ביותר במתחם, ופונה אל חצר הברכה. האולם שימש **לקבלות פנים רשמיות ופגישות דיפלומטיות** של הסולטאן עם שגרירים, מלכים ונכבדים.

הקירות מצופים בכתובות קליגרפיות בערבית, שמפארות את אללה ואת שליטי גרנדה.
התקרה – פלא אדריכלי – עשויה עץ מגולף בצורת **כיפת שמיים גיאומטרית**, המורכבת
מאלפי חתיכות עץ מסורתיות, המדמות את שבעת הרקיעים.
באולם זה נחתם, לפי המסורת, **צו גירוש ספרד** בידי פרננדו ואיזבלה בשנת 1492 –
מה שהופך אותו למקום של **שיא וקריסה** עבור ההיסטוריה היהודית-ספרדית.

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילות בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והגלגלים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

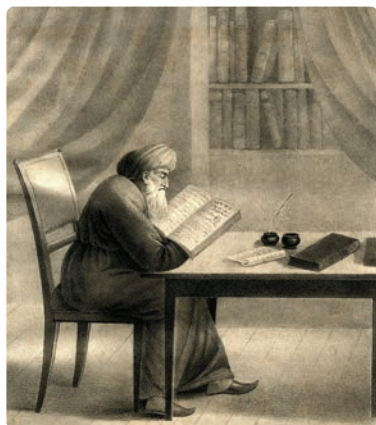
רעיונות לקהילת בית הספר שלי

יום רביעי:

דמויות מן המסע

פנים מהעבר - השראה לעתיד

רבי יצחק בן יעקב אלפסי (הרי"ף) נולד בשנת 1013 בעיר קלעת חמד שבמרוקו ונפטר בשנת 1103 בעיר לוסנה שבספרד. הוא נחשב לאחד מגדולי הפוסקים ומורי ההוראה של ימי הביניים, והיה מעמודי התווך שעליהם התבססה ההלכה הספרדית בימי הגאונים ובדורות הראשונים של הראשונים.

הרי"ף עלה לגדולה בעקבות חיבורו המרכזי – ספר ההלכות, שהוא מעין תקציר הלכתי לסוגיות התלמוד הבבלי, תוך סינון דברי אגדה ופלפול, והצגת ההלכה למעשה בצורה בהירה ופסוקה. חיבורו נלמד ונפוץ בדורות שלאחריו, והיה לאחד משלושת היסודות שבהם השתמש הרמב"ם – יחד עם המשנה והתלמוד – לצורך חיבורו את ה"משנה תורה".

הרי"ף שימש ראש ישיבה בלוסנה שבספרד ונודע לא רק כגדול בתורה, אלא גם כאיש הנהגה, דמות רוחנית שעיצבה דור שלם. תלמידו המרכזי היה רבי יוסף אבן מיגש, ממנו למד גם הרמב"ם דרך אביו.

פנים מהעבר – השראה להווה

הרי"ף הנהיג את הקהילה היהודית בלב עולם מוסלמי עשיר, ושמר על דרך הלכתית ברורה ופסיקה אמיצה לאורך זמן. הוא לא התפתה לרוח של פלפול לשם פלפול – אלא יצר שפה ברורה, מכוונת, ומובילה לכל מי שחיפש את דרך ההלכה. במקום להיסחף אחר רוח הזמן או להתמסר לשיח אינסופי – הרי"ף הנחיל דפוס של הכרעה ואחריות. הוא בנה מסגרת, הוא סימן קו ברור. גם בעידן של חידוש ויצירתיות – הוא בחר בבהירות, דיוק וחתירה ליישום.

בהובלת בית ספר – חשוב לא רק להאזין ולהכיל, אלא גם לדעת להכריע. בין ריבוי רעיונות ודעות – מנהיג חינוכי נדרש לבהירות שמובילה את תלמידיו ואנשיו ליישום ולא רק לעיסוק בשיח. האם אתה – כמנהל – מעצב בהירות? האם אתה מסייע לצוות שלך לא רק לשאול, אלא גם לבחור ולחתור למימוש?

רבי יוסף בן מאיר הלוי אבן מיגאש (1077–1141), מגדולי חכמי ספרד בימי הביניים, היה ראש ישיבת לוסנה לאחר הרי"ף – ונתמנה לתפקיד זה בהיותו רק בן 26. הוא נחשב לממשיך דרכו הגדול של רבי יצחק אלפסי (הרי"ף), ואף זכה לשבחים נדירים מצד הרמב"ם, שכתב עליו: **ולא קם אחריו כמותו בכל ארץ ספרד**". (הקדמת הרמב"ם לפירוש המשנה)

רבי יוסף אבן מיגאש היה בעל סגנון לימוד בהיר, ממוקד ופסיקתי, אך יחד עם זאת לא חשש לעסוק גם בעומק עיוני. חיבוריו נשתמרו בעיקר דרך תשובותיו, דרכו ההלכתית, ודרך תלמידיו – ובראשם **רבי מימון**, אביו של הרמב"ם, שלמד ממנו והשפיע דרכו על בנו.

פנים מהעבר – השראה להווה

רבי יוסף אבן מיגאש הנהיג את ישיבת לוסנה בתקופה של שינויים, פיצולים ואי־ודאות רוחנית. הוא היה צעיר בגיל אך גדול בעומק – והצליח לא רק להחזיק את המסורת, אלא להפוך אותה לשרשרת חיה שנמשכה עד הרמב"ם. מנהיג אמיתי הוא לא רק מי שמצטיין בידיעות – אלא מי שמעמיד תלמידים, ממשיך דרך, ובונה תשתית מוסרית ורוחנית שתשפיע גם לדורות הבאים.

מנהיג חינוכי גדול – נמדד ביכולת שלו להצמיח את הבאים אחריו. לא די בהצלחה אישית או ביוזמות בודדות – אלא בהעמדת תרבות חינוכית שיש לה המשך, שלתלמידים יש בה שורש וחזון. האם הצוות שלך והקהילה שאתה בונה מסוגלים להמשיך את הדרך גם כשאתה אינך נוכח? האם המנהיגות שאתה יוצר היא כזו שזורעת עומק ונאמנות לדורות?

יא. משיר תהלה לר' יוסף הלוי אבן מיגאש.

ע' תענית ויזרא.

דורשי תורה יתהלכו	כפי יוסף, כפי כחור
קשר אל גיר דין תפשו:	זרע משה נאמר:
קול אומר: אל יוסף לבו	כאשר פקדיו נאמר
אשר יאמר לכם תפשו.	אבני נזר יתקסמו.
למדי תורה מאין כחור	נאשר שפוזקו לקבו
משל סיני משל ארץ.	בקשמים ראש יתבוסמו.

הלכות לא נשתקרו.

ארון וקרב לא נקברו! ---

שיר תהילה לר' מיגאש מאת רבי יהודה הלוי

רבי שמואל בן יוסף הלוי הנגיד (993 – 1056) היה דמות רבת-פעלים: מדינאי, שר צבא, פוסק הלכה, משורר וחוקר לשון. הוא נולד בעיר מרידה שבחבל אנדלוסיה (בספרד של היום), והגיע לגרנדה לאחר שקיבל תפקיד בממשל המוסלמי המקומי. שם הפך לדמות מרכזית – עד למינויו כווזיר (ראש ממשלה) ולמפקד הצבא של ממלכת גרנדה.

לצד עיסוקו הפוליטי, שמואל הנגיד היה תלמיד חכם מובהק, וכתב פירושים לתלמוד, הלכות, פיוטים, שירה עיונית ובלשנות. חיבוריו כוללים את מבוא התלמוד, בן משלי, ופיוטים אישיים, פוליטיים ודיקטיים.

הוא גם הקים ישיבה בגרנדה, תמך בתלמידי חכמים, והיה הפטרון של רבי יהודה הלוי ואחרים. דמותו סימנה את שיא התרבות היהודית באנדלוסיה, ואת שילוב העולמות בין חכמה יהודית, הנהגה מדינית, ושירה עברית-ספרדית.

פנים מהעבר – השראה להווה

שמואל הנגיד פעל בלב ממלכה מוסלמית – כיהודי בולט בשלטון, כאיש תרבות ושירה, וכאחד שבנה מוסדות יהודיים מובהקים דווקא מתוך עמדת כוח והשפעה. שילוב עולמות של הנהגה, יצירה וזהות. שמואל הנגיד לא ויתר על הזהות התורנית שלו למרות תפקידו הרם.

שמואל הנגיד מלמד אותנו: אין סתירה בין ניהול, הנהגה ואחריות לבין שירה, חכמה ועמקות רוחנית. להפך – המנהיג החינוכי של זמננו צריך להחזיק בכל העולמות. האם אתה מצליח לחבר בין זהותך האישית לבין אחריותך המוסדית? האם התלמידים שלך רואים בך לא רק מנהל אלא אדם יוצר, לומד ומאמין?

רשמים, מחשבות והגיונים אישיים

[illegible]

רציונות לקהילת בית הספר שלי

רע'ים, מחשבות והעלולים אישיים

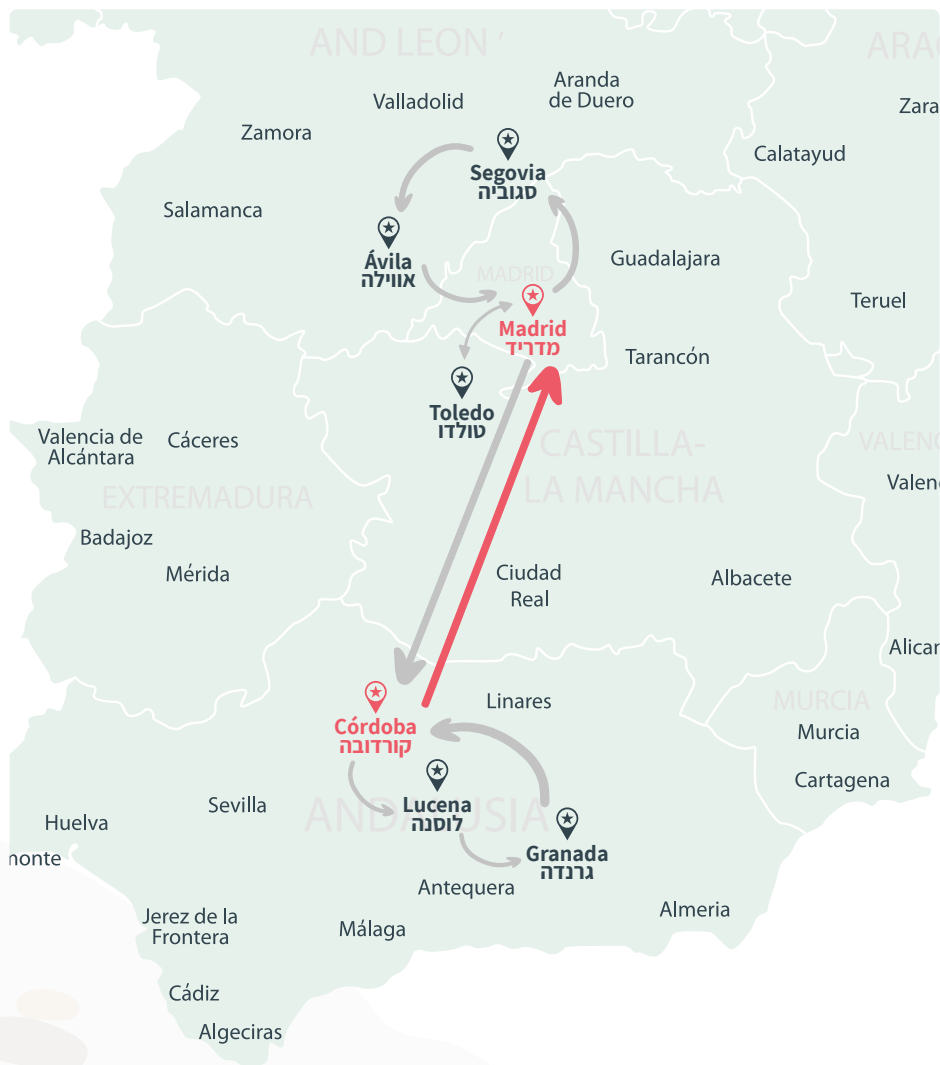

רעיונות לקהילות בית הספר שלי

יום חמישי, 24/7/25 כ"ח תמוז תשפ"ה

קורדובה - מדריד - ישראל

לקראת סיכום | מסע שרק מתחיל...

המסע שערכנו לא היה רק פיזי – הוא היה שיבה למקורות. לא כדי להתגעגע, אלא כדי **להתכווץ**. פסענו בשביליהן של ערים וסמטאות – אך לא חיפשנו את האבנים, אלא את **המהות**: את הלב שהחזיק קהילה, מוסד וזהות.

בכל תחנה נוכחנו לדעת: **הזהות היהודית לא נולדה מתוך תגובה – אלא מתוך יוזמה**. בית כנסת, ישיבה, שוק, פיוט, הלכה, שירה – כל אלה לא נולדו מתוך מצוקה, אלא כביטוי עמוק לשאיפה של עם הרואה עצמו שליח, נושא אור ותוכן לעולם.

צעדנו בין רחובות קורדובה, גבעות לוסנה, קשתות גרנדה ומדריד – אך המסע היה פנימי. מה שנחשף לעינינו הייתה **היכולת היהודית ההיסטורית להקים מוסדות עם נשמה**: מוסדות שנשענים על תורה אך פונים לעולם, עם עולם תרבותי רחב שמוקדש לחינוך אך מבוססים על חזון עמוק.

הכרנו דמויות גדולות – חסדאי אבן שפרוט, הרמב"ם, הרי"ף, רי"מ מיגאש, שמואל הנגיד, רבנו אשר – כל אחד מהם **לא רק לימד, אלא עיצב תודעה מוסדית**. דמותם לא הסתיימה בספרים, אלא **הוטבעה בקירות, בבתי כנסת, בכתובות, בשו"תים, בשירה**.

הם ידעו לחבר בין עולמות: בין תורת ישראל לחכמת העמים, בין אחריות מדינית לשייכות יהודית, בין רגישות לתרבות הסביבה לנאמנות למסורת ישראל.

אולם לצד **ההוד** – עמדנו מול **הצלקת של הגירוש**: מחיקת מוסדות, השתקת שירה, התפוררות קהילות. תזכורת נוקבת לכך שלא ניתן לבסס קיום על כבודם של אחרים, אלא על תודעה עצמאית.

וכאן – המפתח שלנו.

בית הספר הישראלי אינו מתקיים עוד רק כיחידת הוראה. הוא עומד בלב מרחב פתוח וסוער – גלובלי, תובעני, מתעתע. בתוך עולם של מסכים, תדמיות ובלבול – אנו נקראים לבנות **מרחב של בהירות, זהות וייעוד**.

תפקידו של המנהל היום הוא **להקים מחדש את "ישיבת לוסנה"** – לא כאנכרוניזם, אלא כבשורה: מקום של עומק תרבותי, שפה זהותית, שייכות מוסרית. מוסד שמכונן תרבות – ולא רק מגיב לתקנון.

אנחנו לא חוזרים מספרד רק עם געגועים או דמויות גדולות. אנחנו חוזרים עם **שאלה חינוכית-קיומית**: האם בית הספר שלנו מקים תרבות – או רק מיישר קו עם המערכת? האם אנו נושאים בשורת זהות – או רק מנהלים תגובה למציאות?

כמו חסדאי, שמואל הנגיד, הרי"ף והרמב"ם – גם אנחנו נדרשים להנהגה **זהותית, אמיצה, לא מתחנפת**. לא מנהיגות רכה שמפחדת מהעולם – ולא קפואה שמתרחקת ממנו. **מנהיגות מדויקת, מוסרית, רבת שורש – שמבינה מה תפקידה בדור הזה.**

ומהכאב – אל הכוח: השיבה למדינת ישראל

אך בניגוד לדורות שקדמו – **אנחנו לא חוזרים לגלות. אנחנו חוזרים הביתה**. ולכן, לא רק שאנו ממשיכים את מה שהיה – אנו גם מחוללים תיקון היסטורי.

בפעם הראשונה זה אלפיים שנה, אנו חיים **בריבונות יהודית, בארץ ישראל, עם מוסדות משלנו, שפה משלנו, אחריות משלנו.**

דווקא מתוך כך – האחריות החינוכית שלנו גדולה יותר.

דברים רבים תלויים בהחלטת המנהל, בשפת המורה, בבחירת התוכן – אנו נדרשים **לשליחות חינוכית בריבונות.**

השאלה היא: **כיצד נבנה במדינת ישראל מוסדות חינוכיים שממשיכים את "תור הזהב" לא כהיסטוריה – אלא כבשורה עכשווית?** כיצד נהפוך את בית הספר שלנו ל"קורדובה החדשה", לא כזיכרון של פאר – אלא כמוקד של חיים, זהות, השראה ושליחות?

המסע לא נגמר – הוא מתחיל עכשיו.

הוא מתרחש בכיתה, בחדר המורים, במרחב הבית־ספרי, ובשאלה אחת פשוטה:

האם אנחנו באמת בונים עם בארצו – או רק משחזרים מורשתו? אנו יודעים שהמוסד שלנו הוא חלק מסיפור מתמשך – לא נקודת זמן אלא חוליה בשרשרת. ההכרה שתלמיד לא בא רק לציונים – הוא בא לבית שיאמר לו מי הוא ומה ערכו. והאחריות לכך שאם לא נבנה תודעה – מישהו אחר יבנה אותה במקומנו.

מכאן – הדרך פתוחה, לבנות מוסד של תרבות, של אמונה, של עוגן – בלב מדינה שהיא גם חזון, גם אחריות, וגם בית.

שלכם, מאיר ונועם.

שאלות רפלקציה אישית ומקצועית למנהל – בעקבות המסע

מה נגע בי במסע?

- איזו תחנה במסע עוררה בי תובנה עמוקה על עצמי כמנהיג?
- האם הייתה דמות, אתר או רגע שגרם לי לשאול מחדש על תפקידי?

מה אני בונה בבית הספר שלי?

- אילו "אבני יסוד" אני מניח במוסד שאני מוביל?
- האם העשייה היומיומית שלי תורמת לבניית תרבות וזהות – או רק ניהול שגרה?

מהי הישיבה שלי?

- מהו "בית המדרש" שאני מבקש להקים – בין אם במובן פיזי, ערכי או רוחני?
- האם אני מצליח לבטא בבית הספר תודעה עמוקה של שייכות וזהות?

מה האחריות האישית שלי כשליח בדור ריבונות?

- כיצד אני רואה את עצמי כגורם מתווך בין עבר מפואר לבין הווה מאתגר?
- האם אני פועל מתוך תחושת שליחות לאומית או מנהל מתוך תגובתיות מערכתית?

מהי השפה התרבותית של המוסד שלי?

- אילו מושגים, סמלים או שפה רוחנית קיימים בבית הספר שלי?
- האם השפה הזו מזמינה שיח זהות – או משמרת ניתוק?

מה לקחתי איתי מהמסע חזרה לישראל?

- איזו השראה או הבנה חדשה אני מביא איתי הביתה – ולא מוותר עליה?
- כיצד אחיל תובנה אחת על הצוות, המערכת או התלמידים כבר השבוע?

איזו מילה אחת מסכמת עבורי את המסע – ומה אעשה איתה? (לדוגמה: אומץ, שורש, חזון, נראות, קהילה, כבוד, זהות, שליחות).

- כיצד תבוא מילה זו לידי ביטוי בעבודתי כמנהל בשנה הקרובה?

רשמים, מחשבות והגיונים אישיים

[illegible]

רציונות לקהילת בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והעלולים אישיים

רעיונות לקהילת בית הספר שלי

רשמים, מחשבות והגלגלים אישיים

רציונות לקהילת בית הספר שלי

נספחים

פרטי קשר משתתפי המסע

שם	בי"ס	מספר טלפון
1	תהילה גואטה	מקיף ו' דרכא רונסון, אשקלון 054-2666079
2	יהושע שטריק	דרכא המר בת ים 052-3121412
3	ליטל לוי	דרכא מקסים לוי, לוד 052-4792092
4	הילי מרום	דרכא נופי גולן, קצרין 052-8741484
5	שמואל כורש	נתיבי נועם דרכא, גדרה 052-8330942
6	עמרי עמירם	שק"ד דרכא, עמק המעינות 050-3231336
7	אתי חדד	דרכא בגין, גדרה 050-4604952
8	שושי חדש	דרכא שיפמן, טירת כרמל 054-5200546
9	רוק אבי	דרכא אריאל, טירת כרמל 052-3838915
10	גואל ידידי	אולפנת דרכא, נתיבות 052-5097379
11	שיר שבת ספיר	דרכא בית ירח, עמק הירדן 052-8020077
12	דני גלעד	
13	שגיא כהן	רנה קסין דרכא, ירושלים 054-5249686
14	מיטל הולנד	המדרשה לאמנויות, מדעים ומנהיגות חברתית דרכא, חוף אשקלון 054-9482384
15	אביבה סויסה	דרכא ליהמן, דימונה 052-5916360
16	יוסי סבן	קמפוס דרכא, חוף אשקלון 052-6070190
17	בתיה שם טוב	דרכא אחווה, דימונה 053-4664336
18	סיגלית בן אלי	תיכון חדש דרכא, בת ים 052-6563237
19	משה מור	דרכא רות, גדרה 050-6322850
מטה		
20	נועם סרי	מטה 050-6322850
21	מאיר אביטן	מטה 050-6384041
22	אבישי גרינשפן	מטה 054-7685999
חברת שורשים ושבילים		
23	לאה נצר	מנהלת מחלקת שורשים 052-3595950
24	חגי עמיצור	מדריך המסע 050-5471754

פרטים כלליים

טיסות

הקבוצה יוצאת בטיסה מספר LY395 (חברת התעופה אל-על), הממריאה ביום ראשון 20.07.25 בשעה 05:30 לספרד.

חוזרים לארץ בטיסה מספר LY398 (אל-על) ביום שישי 25.07.25 בשעה 04:25.

תקשורת

אפשר לחייג בחיג ישיר לישראל וכנ"ל לספרד:

- קידומת החיג הבינלאומית מישראל לספרד: +34
- חיג לישראל: 00972 ומספר הטלפון ואזור החיג ללא הקידומת 0

בטיחות וביטחון

יש להחזיק דברי ערך על הגוף כל הזמן. דרכון, כרטיס טיסה וכסף מומלץ לשאת בחגורת כסף או בגרב אלסטית. אין להשאיר מצלמות ודברי ערך באוטובוס ובמלון.

שגרירות ישראל במדריד

+34 917 82 95 00

מספר טלפון:

7º, Calle Velázquez, 150, 28002 Madrid

כתובת:

טלפונים וכתובות בתי מלון

Hotel Exe Moncloa

C. Arcipreste de Hita, 10, Chamberí, 28015 Madrid, +34 917 45 92 99

Hotel Maimonides

C. Torrijos, 4, Centro, 14003 Córdoba, +34 957 47 15 00

אבן
דרד

דרכא

DARCA SCHOOLS